

& Diakonie Parochie

Een uitgave van het
Officium Caritatis

**Jaargang 34
Nummer 1**

Maart 2021

Diaconale heilige Elisabeth van Thüringen. *Diaconie en corona*

Elisabeth van Thüringen en Werken van Barmhartigheid

*“Het zijn moderne vormen van naastenliefde en aandacht
en dat werkt aanstekelijk”*

Encycliek ‘Fratelli Tutti’ fundeert diaconie

Kerk in de marge, Oratie Thijs Tromp

Inhoud

Ter inleiding	1
Elisabeth van Thüringen	2
Jesaja 58 en het Oprechte Vasten	8
Paus Franciscus encycliek 'Fratelli tutti'	10
"Het zijn moderne vormen van naastenliefde en aandacht en dat werkt aanstekelijk"	14
"Caritas is niet alleen materiële zorg"	18
De kerk en de noden van de samenleving	20
Kerk met stip	22
Sociale gevolgen van de corona epidemie	24
Vincentiusverenigingen, diaconale parels	26
Titus Brandsmahuis wordt duurzaam verbouwd	28
Thijs Tromp over diaconie als inclusieve praktijk	30
<i>Hoe rechtvaardig is de bijstand?</i> Boekbespreking	34
<i>Arm en rijk in crises</i> , boekbespreking	36
<i>Liefde en de samenleving. Gedichten</i> , boekbespreking	38
Agenda & Weetjes	40
Colofon en logo	
Meditatief: <i>Economie</i>	

Redactioneel

Het tijdschrift *Diakonie & Parochie* gaat in op ontwikkelingen rond diaconie in parochies, Parochiële Caritas Instellingen en katholieke gemeenschappen. Inhoudelijke reflecties, beleidsmatige vergezichten, oogst van conferenties en werkdagen, concrete voorbeelden, interviews met mensen in de praktijk, recensies van relevante boeken vullen de pagina's. Het aantal pagina's per nummer bedraagt minimaal 40. Zo is *Diakonie & Parochie* een praktisch katholiek diaconaal tijdschrift. Voor redactionele contacten: crijns@ziggo.nl

Ter inleiding

Hub Crijns

Het jaar 2021 is ingegaan met voortzetting van de epidemie van het coronavirus in Nederland. Het land blijft op slot zitten wat sociaal verkeer betreft. We horen dat diaconale centra met hinderpalen hun werk kunnen doen en veel diaconale activiteiten opnieuw uitgevonden worden. Het coronavirus brengt veel lijden en afzien, brengt mensen in nood. In dit nummer staan verhalen van mensen in nood en hoe diaconie en caritas daarop gereageerd hebben. Er is in de toekomst een groot beroep op diaconie en caritas te verwachten.

Een belangrijke wijziging betreft de organisatie van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad. De Nederlandse Bisschoppenconferentie heeft in haar vergadering van 13 oktober 2020 besloten tot de oprichting van een *Officium Caritatis*. Dit *Officium Caritatis* heeft met ingang van 1 januari 2021 zijn activiteiten gestart en is de voortzetting van het Landelijk Katholiek Diaconaal Beraad. Het *Officium Caritatis* heeft als opdracht om interdiocesaan overleg uit te voeren op het gebied van diaconie en caritas en kerk en samenleving, adviezen uit te brengen aan de Bisschoppenconferentie, contacten te onderhouden met andere landelijke initiatieven op het gebied van diaconie en caritas en kerk en samenleving een verslag van zijn verrichtingen te doen aan de Bisschoppenconferentie. De Bisschop-referent Kerk en Samenleving, Mgr. G. de Korte is voorzitter van het *Officium Caritatis*. De leden van het *Officium Caritatis* zijn de diocesane medewerkers c.q. diocesane gedelegeerden voor diaconie en caritas. Ondersteuning aan het *Officium Caritatis* wordt verleend door de beleidsmedewerker van het referentschap

Kerk en Samenleving. Het *Officium Caritatis* kan organisaties uit het katholiek maatschappelijk middenveld die actief zijn op diaconaal terrein uitnodigen als toehoorder. Het *Officium Caritatis* wordt ondersteund door het Secretariaat Rooms-Katholiek Kerkgenootschap in Nederland en dientengevolge verhuist het adres naar Utrecht. In de loop van het jaar worden administratie en zaken overgebracht naar het SRKK te Utrecht. Het LKDB in Den Bosch behartigt mede administratie en zaken in dit overgangsjaar.

In dit nummer leest u veel over de praktijk van diaconie en caritas. De pastores van de Lievevrouweparochie in Bergen Op Zoom vertellen hoe ze als kerk dienstbaar zijn in coronatijd. De nieuwe encycliek '*Fratelli Tutti*' van Paus Francis blijkt van belang voor de fundering van diaconie en caritas. In zijn oratie schetst de nieuwe hoogleraar diaconaat Thijs Trom hoe diaconie vorm kan krijgen vanuit en als kerk in de marge. Paul van Geest gaat in zijn digitale Pius Lezing van 2020 in op de rol van de kerk in de actuele noden. De sociale gevolgen van de corona-epidemie worden zichtbaar blijkens divers onderzoek. Het nummer sluit af met nieuwtjes, weetjes en het gedicht op de achterpagina.

We hebben zoals veel tijdschriften nood aan vaste lezers. Wij hopen dat u ons tijdschrift trouw blijft. We houden de abonnementsprijzen op 30 euro. U mag nieuwe lezers enthousiast maken. Rond uw leeservaringen stellen wij uw mening op prijs. Uw reacties en meningen zijn welkom bij eindredacteur Hub Crijns. Adres: crijns@ziggo.nl.

NIEUW ADRES

Officium Caritatis | Postbus 13049, 3507 LA Utrecht | e-mail: administratie@rkdiaconie.nl

Elisabeth van Thüringen

Jan Maasen is medewerker diaconie en missiesecretaris bisdom Rotterdam

In deze jaargang wil Diaconie & Parochie aandacht besteden aan vier diaconale heiligen. De serie wordt geopend met de patronen van de caritas, de heilige Elisabeth van Thüringen (1207-1231). Deze tijdgenote van Franciscus van Assisi stond bekend om haar buitengewone zorg voor armen en zieken. In de kunst wordt ze daarom vaak afgebeeld, terwijl ze een of meerdere werken van barmhartigheid uitvoert. Dit artikel bevat daarvan verschillende voorbeelden.

Afbeelding 1: Huwelijk van Elisabeth en Lodewijk, links beneden. Meester van de Elisabeth-panelen, ca. 1490. Rijksmuseum Amsterdam

In haar streven Christus na te volgen was zij radicaal. Zij brak met de levensstijl van de adel, waartoe zij behoorde, en eindigde uiteindelijk als vrijwillige arme boetelinge in dienst van de armen en melaatsen in het gasthuis dat zij stichtte. Al vier jaar na haar dood werd zij heilig verklaard. Wie was Elisabeth van Thüringen?

Kinderjaren

Elisabeth werd in 1207 geboren in Sárospatak in Hongarije. Daarom wordt ze soms ook wel Elisabeth van Hongarije genoemd. Ze was de dochter van koning Andreas II van Hongarije (1175-1235) en zijn vrouw Gertrudis van Andechs-Meranië (vermoord in 1213). Het echtpaar was lang kinderloos gebleven. Over de geboorte van Elisabeth bestaat een mooie middeleeuwse legende. Toen koning Andreas eens bij de keizer was, zag de sterrenwichelaar Klingsor een heldere ster schitteren als teken dat de koningin van Hongarije een dochtertje had ontvangen. "Ze zal groot zijn voor God," aldus Klingsor. "Ze zal beroemd worden vanwege haar heiligheid." De landgraaf van Thüringen hoorde die woorden en bedacht dat zij wel een mooie partij zou zijn voor zijn zoon Herman, die toen drie jaar oud was. Hij

Afbeelding 2: Elisabeth geeft deel van haar mantel aan bedelaar en draagt geen kroon op haar hoofd. Mechelen, 16e eeuw, snijwerk in notenhout, Coll. La Belle Vue Antic Sint Oedenrode

stuurde daarop een ridder naar Hongarije om een huwelijk te regelen. In een variant van dit verhaal volgde de ridder zelfs de ster tot hij bij het hof arriveerde. Over wie kennen we nog meer een geboorteverhaal, waarin een ster gevolgd wordt...? Het huwelijk werd geregeld en Elisabeth verhuisde al op haar vierde of vijfde jaar naar de Wartburg bij Eisenach. De oorspronkelijke huwelijkskandidaat overleed op jonge leeftijd in 1216. Ze zou uiteindelijk met zijn iets oudere broer Lodewijk de Vierde (1200-1227) trouwen. Omdat zij van kinds af aan met hem was opgevoed, waren zij meer een soort broer en zusje voor elkaar. Dat is ook de aanspreektitel die Lodewijk altijd voor haar heeft gehanteerd. Hij noemde haar "lief zusje" en Elisabeth noemde haar man "lief broertje". Als klein meisje onderscheidde zij zich al van de andere kinderen door haar vroomheid en haar bijzondere aandacht voor armen, zieken en gehandicapten.

Huwelijk

In 1221 trouwden Elisabeth en Lodewijk (afbeelding 1). Het was een gelukkig huwelijk, waaruit drie kinderen werden geboren: een zoon Herman II (1222) en twee dochters, Sophia (1224) en Gertrudis (1227). Een punt was wel, dat Elisabeth niet de pracht en praal van het hof wilde voortzetten. Niet toevallig lijkt zij daarin op Franciscus van Assisi. Rond 1222 kwamen de eerste Franciscanen in Thüringen en een van de broeders, Rudiger, werd haar geestelijk leidsman. Elisabeth ging zich toeleggen op persoonlijke armoede, droeg het liefst eenvoudige kleren, gaf zich over aan strenge boetepraktijken en verzorgde eigenhandig armen, zieken en melaatsen. Een paar verhalen ter illustratie.

Zij was zeer godsvruchtig. Zo had ze aan haar dienstmeisje Eisentraut gevraagd om haar elke nacht wakker te maken door aan haar voeten te sjoeren. Dan kon zij haar lichaam kastijden en God dankzeggen, dat Hij midden in de nacht in grote kou en armoede geboren had willen worden. Dat heeft ze haar hele huwelijksleven volgehouden. Ze ging ook dagelijks meermalen naar de kerk. Op een dag ging ze een kerk binnen, knielde voor het altaar en moest in haar gebed huilen om de martelingen die Christus had moeten ondergaan. Hoe kon zij als vorstin een kroon dragen en mooie kleren, terwijl Christus onder het bloed zat en met dorens was gekroond? Toen heeft zij haar kroon afgezet en is sindsdien zeer nederig door het leven gegaan. Een kroon heeft zij nooit meer gedragen. In de iconografie wordt zij daarom vaak afgebeeld met twee kronen in haar hand en geen op haar hoofd. (afbeelding 2) De afbeelding verwijst nog naar een ander verhaal, toen zij toch eens in haar mooie kle-

dij de stad inging en een bedelaar ontmoette. De man vroeg haar om een aalmoes, maar zij had geen geld bij zich. Daarop gaf ze hem, net zoals Sint-Maarten dat had gedaan, een deel van haar kleet, in dit geval een rijk en kostbaar armwindsel. Een jonge ridder zag

dat en kocht voor veel goud het armwindsel op. Hij bond dat als een mascotte op zijn helm en verloor nooit meer een toernooi. Zo heeft Elisabeth door het schenken van een armwindsel goed gedaan aan zowel de bedelaar als de ridder.

Afbeelding 3: Elisabeth kleedt de armen en voedt de hongerigen. Duits, ca. 1390, Wallraf-Richartz Museum Keulen

Werken van barmhartigheid

Toen Sint-Maarten de helft van zijn mantel had gegeven aan een naakte bedelaar, zag hij nadien in een droom Christus gekleed in die mantel. "Wat je aan de minsten der mijnen hebt gedaan, heb je aan mij gedaan." Dat geldt voor alle werken van barmhartigheid. Op de bekende panelen van de Meester van Alkmaar staat Christus afgebeeld in een rode mantel te midden van de armen die geholpen worden.

Elisabeth van Thüringen heeft niet alleen de naakten gekleed. Ze wordt in verband gebracht met bijna alle werken van barmhartigheid. En in de uitbeelding daarvan wordt de identificatie van de arme en Christus ook zichtbaar gemaakt. Afbeelding 3 laat bovenaan zien hoe Elisabeth kleding en schoenen uitdeelt aan de armen en onderaan hoe zij een zieke en hongerige man pap voert. Als je goed kijkt zie je niet alleen een nimbus of aureool om het hoofd van Elisabeth, maar ook om het hoofd van de arme. Inderdaad, het is hier Christus, die kleding krijgt overhandigd en pap krijgt. Waarschijnlijk is deze afbeelding onderdeel van een triptiek, die rond 1380 gemaakt is voor een gasthuis of hospitaal in Keulen.

Hongersnood

Rond 1225 werd Duitsland getroffen door verschillende misoogsten en epidemieën. Ziekte, honger en ondervoeding troffen het volk en er vielen veel slachtoffers. Terwijl haar man Lodewijk met de keizer in Cremona verbleef, nam Elisabeth als regentes een aantal voor die tijd ongehoorde maatregelen. Ze zette een grootscheepse hulpactie op, waarvoor ze niet alleen de nodige middelen uit de schatkist van het rijk gebruikte, maar ook persoonlijke middelen inzette. Met de opbrengst richtte zij een aantal hospitalen en verzorgingsinstellingen in om de grootste noden van het volk te lenigen. Ook liet

Afbeelding 4: Rozenwonder. Pfarrkirche Mariahof (Oostenrijk), 16e eeuw

zij maandenlang dagelijks brood en ander voedsel uitdelen, alsmede kleding. Of in de woorden van een heiligenleven: "Waar ze gevangenen wist te zitten, ging ze heen om hen te bevrijden en hun wonden te zalven. Allen die honger hadden gaf ze te eten, zodat God ook haar te eten zou geven. Ze gaf onderdak aan noodlijdenden met de woorden: 'Heer ik kan mijn geluk niet op, dat ik hier een lieve vriend van U onder mijn dak heb'." Bij thuiskomst van Lodewijk klaagde de hofhouding, dat Elisabeth al het graan had weggegeven. Haar antwoord was, dat zij God alleen maar had gegeven wat Hem toebehoorde. En, wonder boven wonder, de graanschuren bleken bij controle uit te puilen van het graan.

Brood en rozen

Het motief, dat Elisabeth onbeperkt brood kon uitdelen aan de armen, zien we ook terug in een andere legende. De diaconieprijs van het Bisdom Rotterdam heeft daaraan zijn naam ontleend. De familie van Lodewijk vond, dat Elisabeths vrijgevigheid ongepast was en ten koste ging van het familiekapitaal. Dus werd Lodewijk door zijn moeder er op uit gestuurd om te controleren, of

Elisabeth niet alle broden uitdeelde aan de armen. Toen hij haar tegenkwam, vroeg hij haar of zij soms de laatste broden in haar schort verborgen hield. 'Nee,' antwoordde ze, ze opende haar schort en die bleek vol te liggen met rozen. (afbeelding 4)

Invloed Konrad von Marburg

Rond 1225 raakte Konrad von Marburg (1180/90 - 1233), een rondtrekkende Norbertijn en kruistochtprediker, bevriend met de familie van de Thüringer landgraven. Hij werd Elisabeths nieuwe biechtvader en geestelijk leidsman, en versterkte haar neiging tot boetedoening en soberheid. Hij haalde Lodewijk over om in het gevolg van keizer Frederik II mee te doen aan de zesde kruistocht. Op weg naar het Heilig Land stierf Lodewijk in september 1227 in Otranto (Italië). Elisabeth werd zo weduwe, nauwelijks 20 jaar oud. Lodewijk werd opgevolgd door een broer, Hendrik Raspe. Die had weinig op met Elisabeth en stuurde haar met haar kinderen weg. Konrad von Marburg trad op als haar voogd, daartoe aangesteld door paus Gregorius IX en vocht in een dispuut met de familie van de landgraaf voor de overgave van aanzienlijke landgoederen van Elisabeth. Na verschillende omzwervingen keerde Elisabeth terug naar de Wartburg, waar uiteindelijk het geschil werd geregeld en zij haar bruidsschat en de erfenis van de kinderen kreeg. Met Konrad verhuisde ze dan naar Marburg.

Gasthuis Marburg

In Marburg liet zij van dit geld een gasthuis bouwen, waar zij zelf als verpleegster ging werken om de armen en zieken te verzorgen. Dit gasthuis werd gewijd aan Franciscus van Assisië. Elisabeth voelde zich zeer aangesproken door zijn leer en levenswijze.

Afbeelding 5: Elisabeth brengt eten naar zieken in het gasthuis. Adam Elsheimer, 1598, olie op koper, Wellcome Collection Londen

Zij hoopte net als hij immuun te worden tegen beledigingen en bedrog en kleepte zich volgens de leer van de 'absolute armoede' bij voorkeur in versleten kleren.

Van het oorspronkelijke gasthuis is weinig meer overgebleven. Maar dit schilderij (afbeelding 5) van Adam Elsheimer geeft een goed beeld van een toenmalig gasthuis. In een grote zaal liggen de zieken in rijen bedjes. Links vooraan zie je Elisabeth eten en drinken brengen aan een van de patiënten. Genezing van de ziel was minstens zo belangrijk als genezing van het lichaam. De meeste gasthuizen hadden ook een eigen kapel of altaar, waarop de zieken vanuit hun bed zicht hadden.

Vanwege dit gasthuis en haar inzet voor zieken is Elisabeth ook patroonheilige geworden van verpleegsters en ziekenhuizen. Al in de middeleeuwen werden veel gasthuizen naar haar vernoemd. Voorbeelden in ons land zijn de Elisabethgasthuizen in Alkmaar (1341), Haarlem (14de eeuw), Wijk bij Duurstede (1400), Leiden (1428), Zutphen (1442), Gouda (1481) en Utrecht (1491, het eerste weeshuis in Nederland. Toen in de negentiende en twintigste eeuw katholieke ziekenhuizen

werden opgericht, werden die ook geregeld naar Elisabeth vernoemd (Alkmaar, Almelo, Amersfoort, Arnhem, Leiden/Leiderdorp, Oudenbosch, Sluiskil, Tilburg en Winterswijk). Datzelfde geldt voor woonzorgcentra, die voortgekomen zijn uit kloosters.

Dood Elisabeth

Elisabeth ontzag zichzelf niet. Enerzijds wijdde zij zich hartstochtelijk aan de verpleging van de zieken in het gasthuis, anderzijds verzwaakte de strenge aanpak van haar leidsman Konrad von Marburg haar. Uitgeput moest zij steeds vaker het bed houden. Ze werd ernstig ziek en overleed op 17 november 1231. Afbeelding 6 toont haar, terwijl zij op haar bed ligt en mensen voor haar bidden. Engelen nemen haar ziel mee naar boven. Sinds 1970 wordt haar feestdag op 17 november gevierd, in de Duitstalige landen nog steeds op de oude datum van 19 november. Dat is de dag waarop zij begraven is in de kapel van het gasthuis. Haar biechtvader Konrad von Marburg liet haar namelijk drie dagen lang opbaren, wat ongebruikelijk lang was voor die tijd. Waarschijnlijk had hij al

Afbeelding 6: Elisabeth overlijdt. Detail Meester van de Elisabeth-panelen, ca. 1490, Rijksmuseum Amsterdam

Afbeelding 7: Elisabeth bezoekt gevangenen. Detail Gotisch raam De Werken van barmhartigheid, 1240/1250, Elisabethkerk, Marburg

Afbeelding 8: Elisabeth herbergt vreemdelingen. Detail Gotisch raam De Werken van barmhartigheid, 1240/1250, Elisabethkerk, Marburg

direct na haar dood het plan opgevat te pleiten voor haar heiligerklaring. Hij bouwde in 1232 een kerk boven haar graf, die werd toegewijd aan Sint Franciscus. De heiligerklaring van Elisabeth vond plaats op 27 mei 1235 door paus Gregorius IX in aanwezigheid van keizer Frederik II. Op de plek van de oude kapel bouwde haar zwager Konrad een grote kerk. Officieel was die toegewijd aan Maria, maar in de volksmond werd die snel bekend als de St. Elisabethkerk. In de kerk bevindt zich ook een gotisch raam uit 1240-1250, waarin Elisabeth staat afgebeeld, terwijl zij de werken van barmhartigheid in praktijk brengt (zie afbeeldingen 7 en 8). De kerk trok al snel veel pelgrims. In Dordrecht zijn Marburgse pelgrimsinsignes uit de veertiende eeuw gevonden, waarop Christus een kroon op het hoofd plaatst van Elisabeth en Franciscus.

Diaconale heilige

Wat maakt Elisabeth zo'n bijzondere diaconale heilige? Ze doorbrak de maatschappelijke conventies van haar tijd, die de adel wel gebood om armenzorg te doen, maar tegelijk het voeren van een levensstijl, die bij de hogere stand behoorde, minstens zo belangrijk vond. Daartegenover stelde zij een volledige identificatie met de armen, tot in haar eigen leven toe. Dat ging veel verder dan medelijden tonen en milddadig geven. Ze doorbrak de kloof tussen de standen door zich fysiek in dienst te stellen van de armen, in weerwil van alle bespottingen en vervolgingen door haar standsgenoten.

Desiree Krikhaar, 'Werken van barmhartigheid en Elisabeth van Hongarije', 14 november 2020, op: <https://youtu.be/g8i-VORCPGw>

Dries van den Akker sj, 'Elisabeth van Thüringen', op: <http://www.heiligen.net/heiligen/11/17/11-17-1231-elisabeth.php>
Christoph Stiegemann, Red., 'Caritas. Naechstenliebe von den fruehen Christen bis zur Gegenwart', Imhof Verlag, 2015

Jesaja 58 en het Oprechte Vasten

Archibald L.H.M. van Wieringen is professor of Old Testament, Tilburg School of Catholic Theology

Kritiek op liturgie is onderdeel van de profetische boodschap. De tempel, de offercultus, bidden en vasten – profeten zijn over dat alles kritisch.

Profeten zijn niet van oordeel, dat de tempel niet deugt, de offercultus verwerpelijk is, bidden zinloos en vasten waardeloos zou zijn. De profeten bekritisieren de wijze waarop de liturgische praktijk beoefend wordt. Liturgie staat ten dienste van de communicatie tussen God en mens. Maar hoe kan een mens in deze communicatie gaan staan, als deze mens zelf niet bereid is te communiceren met zijn medemens?

Het Jesajaboek beschrijft hoe door de zondigheid en het daaruit voortvloeiende gebrek aan Godsvertrouwen de monarchie ten ondergaat in de ballingschap, en hoe door Gods trouw aan zijn volk toch een terugkeer wordt gerealiseerd. Nu het volk terug is uit Babel in het land vol beloften, kunnen de religieuze praktijken, zoals de vastendagen, weer in ere hersteld worden.

Is er echt wat veranderd?

In Jesaja 58 stuurt God de profeet naar het volk. God duidt het volk aan als *mijn volk* (vers 1). Daarmee laat God zien dat hij een positieve relatie heeft met het volk, waarin het volk van God is.

De profeet moet het volk zijn zonde uitleggen. God legt uit hoe dat zit met die zondigheid. Als je oppervlakkig kijkt, zie je dat er allerlei religieuze praktijken worden onderhouden. Maar een heidenvolk onderhoudt ook religieuze praktijk (vers 2).

Vervolgens voert God zijn volk sprekend op met de vraag: *waarom vasten wij, maar ziet u het niet?* (vers 3a). God zelf geeft antwoord in

de verzen 3b-4. Twee redenen voert God op, met een duidelijk signaalwoord *omdat* gemarkeerd: omdat jullie je arbeiders uitbuiten (vers 3b) en omdat jullie onderling ruzie maken (vers 4a). Omdat jullie relatie met anderen fout is en jullie relatie met elkaar, daarom kunnen jullie niet claimen dat de relatie met God wel goed zou zijn, hoe braaf je ook vast. Conclusie: *als jullie vasten zoals nu, dan wordt jullie stem niet in den hoge gehoord* (vers 4b).

Hoe niet te vasten

God geeft vervolgens zelf aan hoe het niet en hoe het wél moet. Niet: uiterlijk vertoon. Zichtbare dingen die iedereen kan zien, zoals je hoofd als een riet laten bungelen en een rouwgewaad aantrekken (vers 5). Dat is show (de profeet Jezus neemt deze visie over in Matteüs 6:16-18). Er een show van maken is betekenisloos.

Hoe wel te vasten

Hoe het wél moet, gaat in twee stappen: beëindigen van misdadige ketenen en onderdrukkende jukken (vers 6) en verrichten van daden van naastenliefde (vers 7). De positieve daden in vers 7 betreffen de hongerigen spijzen, de verdrukten herbergen, de naakten kleden. We komen deze ook tegen in Jezus' rede in Matteüs 25:31-46 en kennen ze uit de in de Middeleeuwen ontstane lijst van de zeven lichamelijke werken van barmhartigheid.

Het laatste element van vers 7 vraagt extra aandacht: *dat jullie je niet verbergen voor je eigen vlees*. In veel moderne Bijbelvertalingen wordt *vlees* geïnterpreteerd als *familieleden* (mensen van je eigen vlees en bloed) of *medemensen*. Het woord *vlees* duidt evenwel iets anders aan. In de Bijbel is *vlees* de aanduiding van de mens als fragiel en sterfelijk. Een mens

Oprecht vasten holt als druppels water de hardste steen
[Fotograaf: Peter de Bie]

De profeet grijpt verder de gelegenheid om in parallelle woorden aan wat God zelf gezegd heeft over de positieve handelingen die het oprechte vasten bepalen, het oprechte vasten te bespreken (de verzen 9b-10). Vervolgens bouwt de profeet zijn betoog uit met twee elementen: hij schildert hoe de Heer actief is in het herstel na de ballingschap (de verzen 11-12) en hij geeft aan dat wat voor het vasten geldt, ook opgaat voor de sabbat (vers 13). Een dubbele afsluiting van de kant van de profeet (vers 14a) en van God (vers 14b) voltooien de profetie.

is kwetsbaar, eindig zelfs, oftewel de mens is vlees. God is geen vlees, want hij is fragiel noch sterfelijk. Doen alsof je eeuwig leeft, is megalomaan. In Lucas 12:16-21 vertelt Jezus daarover een mooi verhaal. Jesaja laat daarover zijn profetische stem horen: vasten is afstand nemen van elke vorm van megalomanie.

Verdieping van hoe wel te vasten

God opent zijn uiteenzetting hoe vasten wél moet met een retorische vraag: *zou dit niet het vasten zijn dat ik verkies?* (vers 5a). De kracht ervan wordt nog eens onderstreept door in de verzen 6a en 7a de retorische vraag te herhalen: *is het niet?* Bij een retorische vraag ligt het antwoord vast. Je kan alleen maar antwoorden: ja, zo is het. God maakt het zijn volk makkelijk: een fout antwoord kan niet gegeven worden. Of het volk ook inderdaad het goede antwoord geeft, vermeldt de tekst niet.

Het antwoord wordt niet afgewacht, maar het effect van het goede antwoord wordt direct door de profeet uitgesproken. Een dubbel effect, met een duidelijk signaalwoord *dan* gemarkeerd: een effect aan de kant van degene die vast, in licht, genezing en gerechtigheid (vers 8) en een effect aan de kant van God die je zal antwoorden, zal zeggen: *Hier ben ik* (vers 9a).

Terug naar normaal?

Is er wat veranderd, nu het volk teruggekeerd is uit de ballingschap? Het onoprecht vasten laat zien van niet. De economie van de uitbuiting van vóór de ballingschap heeft blijkbaar opnieuw de kop opgestoken na de terugkeer uit de ballingschap. Het holle bestaan van voor de crisis dreigt na de crisis gecontinueerd te worden. Als dat wat in de liturgie gevierd wordt, niet gepaard gaat met een praktijk van waar liturgie over gaat, is liturgie leeg. Met andere woorden: liturgie en diaconie zijn één.

In de verhalen over het laatste avondmaal zien we dezelfde samenhang. Terwijl in de synoptische evangeliën Jezus liturgie viert, wast hij in het Johannesevangelie de voeten van zijn leerlingen. Het bijzondere van de Witte Donderdag-viering is dat beide elementen aanwezig zijn: in de Paulusbrief horen we over de maaltijd, terwijl de evangelielezing de voetwassing verhaalt. In beide teksten klinkt een doet-dit-tot-mijn-gedachtenis (1 Kor 11:25 en Joh 13:14-15). Beide gedachtenissen worden in de Witte Donderdag-viering liturgisch voltrokken: in de voetwassing en in de maaltijd van brood en wijn. Je kan niet de liturgische maaltijd vieren als je niet tevens elkaar de voeten wast. Zo blijft het profetische protest tegen holle rituele handelingen klinken.

Paus Franciscus encycliek 'Fratelli Tutti'

Prof. dr. Fred van Iersel is emeritus professor Tilburg University

Op 3 oktober 2020 tekende Paus Franciscus in Assisi zijn nieuwe sociale encycliek 'Fratelli Tutti'. Daarin wijst hij een weg van inclusieve vrede voorbij aan populisme en liberalisme.

De encycliek draagt de titel 'Fratelli Tutti'. Dit Italiaans begrip omvat ook de 'Sorelli' (zusters). De tekst pleit expliciet voor implementatie van vrouwenrechten.

Wegwerpwereld

Na een herinnering aan de boodschap van universele liefde van Christus en van Franciscus van Assisi, vertrekt de paus in hoofdstuk 1 vanuit een duiding van de tekenen des tijds. We lezen een sombere en cultuurkritische duiding van de kernvragen van onze tijd. Leidraad is dat de wereld in regressie is naar een toestand waarin het belang van vrede onderschat wordt, en waarin economische en financiële machten een op eigenbelang gebaseerd universalisme proberen vorm te geven in een 'wegwerpwereld'. Een wereld ook, waarin de mensenrechten onvoldoende universeel worden gezien en geïmplementeerd. In plaats daarvan herleven oorlogen, andere conflicten, en een heerschappij van de angst. In plaats daarvan is nodig een gedeelde routekaart naar een meer sociale globalisering, gericht op het algemeen welzijn. Bij het formuleren daarvan herneemt de paus een eerdere visie die hij met groot imam Ahmad Al-Tayyeb vertolkte. Paus Franciscus wil een perspectief op interreligieuze basis bieden: de globalisering mist een sociale dimensie, een cultuur van spirituele waarden en verantwoordelijkheid. Ook voor de omgang met calamiteiten zoals de COVID-19 crisis en onze omgang met migratie en het vluchtelingenvraagstuk is een geheel nieuwe kijk nodig. Hetzelfde geldt voor onze communicatie, onder andere op social

media. Deze houdt de blik onvoldoende open voor de ander. Agressie viert hoogtij. Ware wijsheid daarentegen vereist confrontatie met de sociale werkelijkheid en met waarheid.

De barmhartige Samaritaan

In hoofdstuk 2 biedt de paus als sleutel voor de normatieve benadering van deze vraagstukken de parabel van de barmhartige Samaritaan aan. Hij geeft een uitgebreide en cultuurkritische uitleg. In het geding is de universele liefde, ook voor de vreemdeling. In dit hoofdstuk komt naar voren dat liefde niet alleen in de privésfeer thuis hoort, en dat ze niet enkel bedoeld is voor 'nabije' mensen in familie- en vriendenkring, of eigen kerkgemeenschap. Dit sluit aan bij staande praktijken in caritasinstellingen en ook bij sociale banken, die door kerken en hun caritassen gesteund worden. Belangrijk kenmerk van de benadering is een houding van openheid, bewogenheid en betrokkenheid gekoppeld aan handelen: het gaat om een gezindheid die zich verbindt aan een concrete praktijk. Bijzonder in deze uitleg van de parabel is, dat de particuliere initiatieven niet alleen gericht zijn op het helpen van individu, maar ook op gemeenschapsopbouw. Particuliere initiatieven versterken zo het streven naar het algemeen welzijn. Hierin schuilt mijns inziens een nieuw ijkpunt voor instellingen op het gebied van caritas en diaconie. Hebben zij zich sedert de invoering van bijstand en bijzondere bijstand niet te veel teruggetrokken in het helpen van individuen die buiten deze systemen vallen? Hoe goed dat ook is, het lijkt te weinig als hiermee niet tevens de gemeenschap (de 'herbergier' in de parabel) geactiveerd wordt om deze mensen met het geheel van de gemeenschap te verbinden. Samenlevingsopbouw is terug op de agenda.

Fred van Iersel

Broederschap in de praktijk

Hoofdstuk 3 verkent hoe we ons voor de ander

kunnen openen. Hier schetst de paus zijn routekaart. We worden uitgedaagd om boven onszelf uit te stijgen naar een universele, inclusieve liefde. Deze kan en moet de basis zijn voor meer open en inclusieve samenlevingen. Dit mondt uit in een bespreking van - in mijn woorden - de verwaarloosde derde waarde van de Franse Revolutie: de broederschap (naast vrijheid en gelijkheid). Echte universele liefde bevordert de menselijke persoon en diens bindingen in broederschap en zusterschap. In de bevordering van het moreel goede moet de nadruk liggen op het ontwerpen en vorm geven van nieuwe vormen van de waarde solidariteit. De Paus werkt een nieuwe kijk op eigendom uit, die de patstelling tussen ongebreideld kapitalisme enerzijds en communisme anderzijds kan overwinnen. De paus wijst er op dat het gebruik van eigendom aan allen ten goede moet komen. Hij baseert zich op het beginsel uit de sociale leer dat goederen een universele bestemming hebben, met de positie van de minst bedeelden als referentiegroep. Daarbij moeten we bedenken dat het toekennen van rechten niet ophoudt bij de grenzen van ons land of ons continent.

Theologie van migratie

Hoofdstuk 4 is gewijd aan onze houding ten opzichte van migratie. Uitgangspunt is het wederzijdse geschenk dat mensen en culturen elkaar kunnen geven. De paus herhaalt in dit hoofdstuk zijn eerder geformuleerde uitgangspunten voor immigratiebeleid: verwelkomen, beschermen, bevorderen en integreren (no. 129). De paus pleit voor bescherming van de rechten van vluchtelingen en immigranten (no. 130) en voor verruiming van de rechten van immigranten tot volwaardige burgerrechten (no. 131). Hij erkent dat oplossingen van onderliggende vraag-

stukken een internationale aanpak vereisen (no. 132). De genoemde vier uitgangspunten monden uit in een pleidooi om het pluralisme, dat in een cultuur ontstaat door opnemen van vluchtelingen en immigranten, als wederzijdse verrijking te zien (no's 133- 137). Maar wederzijdse verrijking heeft niet het laatste woord: het gaat uiteindelijk niet om utilisme (het nut dat mensen voor elkaar hebben), maar om belangeloze broederlijke inzet voor de ander, en daarmee om generositeit. Die generositeit ontstijgt het nuttigheidsdenken, als ook het denken in juridische plichten en rechten, en zelfs het denken in individuele deugdzzaamheid. Liefde is gebaseerd op geefbereidheid. Zowel localisme als een vals universalisme moet worden vermeden (142-147): ze zijn beide eenzijdig. De paus introduceert hier het begrip van en gezonde cultuur. Dat is een cultuur die niet blijft steken in narcisme maar universele waarden bevat, open is en gastvrij (no. 146). Hier legt de paus ook zijn universalisme uit: "(...) dat de wereldgemeenschap niet het resultaat is van de som van de verschillende landen, maar juist de gemeenschap die tussen de verschillende landen bestaat. Het wederzijds gevoel van saamhorigheid gaat vooraf aan het ontstaan van een bepaalde groep' (no. 149). Met deze uitgangspunten markeert de paus een route uit de identiteitspolitiek en de hiermee verbonden claims van suprematie van identiteiten. Nationalisme leidt tot niets: "Vandaag is geen enkel geïsoleerd land in staat om het algemeen welzijn van zijn bevolking te waarborgen" (153).

Moed en generositeit

Hoofdstuk 5 is expliciet voer voor politiek debat. Paus Franciscus bespreekt hier uitgebreid zijn afwijzing van populisme, dat onder meer het begrip volk verkeerd interpreteert. Hij bespreekt de voors en tegens van het liberalisme, dat hij ook niet klakkeloos omhelst, omdat het te individualistisch is. De markt kan bovendien niet alle sociale vraagstukken oplossen. Daarbij komt nog dat het internationale economisch en financieel systeem

onvoldoende hervormd is sinds de financiële crisis van 2008, omdat het de mens en kwetsbare natiestaten in nood in hun basisbehoeften onvoldoende bestaanszekerheid biedt. In dit verband pleit paus Franciscus voor een hervorming van de VN en internationale economische en financiële instellingen. Hiervoor zijn moed en generositeit vereist. Om hiertoe te komen is een creatieve politiek vereist die niet aan de leiband van de financiële en economische stelsels loopt, maar deze bijstuurt op basis van 'politieke liefde'. Dat is politiek die inzet op inclusie, integratie en eenheid, en tevens meer op sociaal-culturele vruchtbaarheid en minder op effectiviteit en winst. Dit hoofdstuk is van groot belang, ook voor caritasinstellingen. Het kernwoord van caritas, liefde, had in christelijke context altijd al drie betekenislagen: de liefde van God, de liefde tot God en de liefde tot de naaste. In *'Fratelli Tutti'* verwerft caritas opnieuw een betekenisdimensie die het in de christelijke traditie lange tijd had: een liefde die ook de publieke ruimte, de gemeenschap als geheel, omvat, en die ook politiek is: "want een individu kan een persoon helpen, maar wanneer hij zich bij anderen aansluit om sociale processen van broederlijkheid en gerechtigheid voor iedereen te creëren, betreedt hij *het terrein van de grootste vorm van naastenliefde, de politieke liefde*" (no. 180). Politieke liefde veronderstelt, zegt paus Franciscus, dat we een sociaal gevoel ontwikkelen, dat elke individualistische mentaliteit overstijgt (no. 182). Dit is in feite een benadering die op grote katholieke (moraal)theologen van de liefde is gebaseerd, zoals Augustinus van Hippo en Thomas van Aquino. Dit hoofdstuk is actueel: hoe politiek kunnen, willen, durven caritasinstellingen zijn? Denken ze niet te veel in individuele cliënten die ze bedienen? En: welke politieke partij durft het aan om van politieke liefde te spreken en er naar te handelen?

Cultuur van gemeenschap

Hoofdstuk 6 pleit voor een nieuwe sociale dialoog met het oog op een nieuwe cultuur, van onder meer betrokkenheid, vriendelijkheid. Hier wordt ook het thema van de samenlevingsopbouw van onderop hernoemen (no. 203), met interdisciplinaire sa-

menwerking van wetenschappers (no. 204), en een verantwoorde rol van media (205). Voor de gezochte sociale dialoog is ethisch gezien een *'common ground'* nodig. De Paus benoemt dit als vraag naar morele consensus (no 206). In de zoektocht daarvan is ethisch relativisme een onjuist uitgangspunt, omdat dan de toekomst van mensenrechten onvoldoende gewaarborgd is (no. 209). In plaats van ethisch relativisme moet juist in een pluralistische samenleving het cognitieve, redelijke, begrijpelijke zoeken naar waarheid voorop staan (no's 211-212). De paus wijst de inherente waardigheid van de mens aan als waarde waarop we dit kunnen baseren: het is een begrijpelijke, redelijke waarde (213). Deze waarde kan normen genereren die ook voor dialoog met niet-gelovigen en agnosten vatbaar zijn (no. 214). De paus herneemt de beschouwing uit hoofdstuk 2 over ontmoeting en wat deze vereist aan openheid en erkenning van de ander. Ontmoeting is voor hem de kern van de vereiste nieuwe cultuur (215). Erkenning van anderen is een vreugde. Hiermee neemt de Paus in feite een profetische tegenculturele positie in, ten opzichte van culturen waarin de herkenning van eigen persoonlijke en collectieve identiteiten centraal staat. In deze context van de erkenning juist van de ander situeert paus Franciscus ook deugden als vriendelijkheid (no.222-224).

Vergeving en verzoening

Hoofdstuk 7 gaat in op vrede. Paus Franciscus vervolgt eerdere beschouwingen in de apostolische exhortatie *'Evangelii Gaudium'* (2013) en de Encycliek *'Laudato Si'* (2015). Hij pleit voor meer aandacht voor de mogelijkheden van onderhandelingen ter beslechting van conflicten, voor aandacht voor de minstbedeelden, en voor meer aandacht voor vergeving en verzoening. Wel kunnen er legitieme conflicten zijn waarin mensen en groepen hun menselijke waardigheid verdedigen. Oorlog moet vermeden worden. In een voetnoot (242) sneuvelt de 'rechtvaardige oorlog' onder verwijzing naar andere gedachten van de kerkvader Augustinus die deze benadering juist in zijn denken integreerde. De paus wijst er met nadruk op dat vrede niet

Paus Franciscus ondertekent encycliek *Fratelli Tutti* in Sint-Franciscus basiliek Assisi [Foto: CNS Vatican Media]

vereist dat we vergeten; ook vergeving vereist niet dat we vergeten. Met name de Shoah mag nooit vergeten worden. Het is wel belangrijk hoe we met herinneringen omgaan. In een passage die meer detailanalyse vereist bespreekt de paus vervolgens zowel de ongerechtigheid van de oorlog als de doodstraf. Het pauselijk standpunt over kernwapens wordt herhaald en van een wenkend perspectief voorzien, waarbij tevens wordt gesteld dat regels alleen (lees: het buiten de wet verklaren van kernwapens) het onderliggend probleem niet zal oplossen. In hoofdstuk 8 bespreekt de paus religies (in meervoud) als bron van wijsheid, waarbij hij behalve aan het bevorderen van het vreedzaam functioneren van religie ook aandacht besteedt aan de interreligieuze oecumenische inzet voor de inbreng van wijsheid in het werken aan vrede, en contouren aangeeft hoe de christelijke identiteit in deze context kan functioneren.

Een eerste reflectie

Bij wijze van eerste duiding acht ik deze encycliek een mooie tekst, die het spreken over liefde bevrijdt uit de versmallende beperking tot de privésfeer. Christenen die zich verzetten tegen populisme en het gebruik dat dit maakt van het christendom, vinden paus Franciscus aan hun zijde. Zo ook vinden mensen die inzetten op meer solidariteit met migranten en vluchtelingen in de paus een bondgenoot. De inzet voor vrede wordt aangemoedigd. En de tekst is uniek door haar expliciete waardering voor de interreligieuze dialoog met groot imam Ahmad Al-Tayyeb, die meermalen in positieve zin wordt aangehaald.

Cultuurkritiek of pessimisme?

Ik heb vragen bij de eerste helft van de encycliek, waarin de grens tussen cultuurkritiek en cultuurpessimisme soms dun is. Gedeeltelijke oorzaak is een schaarste aan verwijzingen naar geestverwante cultuurcritici van buiten hetatholicisme en van buiten het christendom. Daardoor wordt af en toe onbedoeld de schijn gewekt dat hier een exclusief katholieke kritiek wordt geboden. Zo blijven bijvoorbeeld bestaande positieve initiatieven ter verbetering van de bekritiseerde cultuur, net als in *'Laudato Si'*, buiten beeld. Positief geformuleerd: de paus heeft veel meer bondgenoten dan hij denkt. Deze encycliek is zeer lezenswaard. Theologisch gezien staat hier een wezenlijke kern centraal: een expliciet Bijbels geïnspireerde en georiënteerde theologie van de liefde en van haar politieke gestalten. Dat is een verademing vergeleken met theologieën die uitsluitend spreken over de waarheid van geloofsuitspraken. Door deze invalshoek van de liefde staat het betrekkingsniveau van het geloof en van de hoop centraal in deze encycliek.

Prof. Dr. Fred van Iersel (Tilburg University) vervult nevenfuncties als professor voor sociale encyclieken aan het International Institute Canon Triest te Gent (B.), voorzitter van de Beraadgroep Samenlevingsvragen van de Raad van Kerken in Nederland en bestuurslid van het Centrum voor de Sociale Leer van de Kerk van het bisdom Haarlem-Amsterdam. *'Fratelli Tutti, Encycliek van paus Franciscus over broederlijkheid en sociale vriendschap'*, Halewijn, Licap, 2021, Licap, ISBN: 9789461962034, 168 pagina's, € 12,00

“Het zijn moderne vormen van naastenliefde en aandacht en dat werkt aanstekelijk”

Het diaconaal interview is met pastoor en vicaris **Paul Verbeek** en pastoraal werkster **Fredi Hagedoorn** werkzaam in de Lievevrouweparochie in Bergen op Zoom

In onze missie en visie staat dat “wij een gemeenschap zijn, die in vaste en in creatieve vormen van vieren, leren en dienen, het Verhaal van Jezus de Christus doorgeeft. De parochie is diaconaal van betekenis. Ontmoeten is belangrijk voor ons, dus we zijn toegankelijk voor iedereen in Bergen op Zoom, en bij de samenleving betrokken. We zijn actief en hopen dat onze parochianen dat ook zijn. We werken als parochiegemeenschap onder leiding van de pastoor, het pastoraal team en het parochiebestuur. Het pastoraal team bestaat uit pastoor Paul Verbeek, pastoraal werkster Fredi Hagedoorn, diaken en teamleider Jan Foesenek, diaken Anton Janssen en Rita Jonkers, teamnotuliste.”

Caritas

Paul Verbeek: “De parochie heeft een actieve Caritas met ongeveer tien mensen. Caritas ondersteunt mensen in nood individueel, en groepen mensen met diaconale activiteiten.

“Het gaat altijd om de mens voor wie je je inzet”

Caritas organiseert creatieve inzamelingsacties voor bijvoorbeeld de voedselbank en dak- en thuislozen en betreft de hele parochie hierbij. Caritas organiseert ieder eerste weekend van de maand een speciale collecte tijdens de weekendvieringen, voor verschillende bestemmingen. Maandelijks wordt ten behoeve van de caritas een aparte tweede collecte gehouden tijdens de weekendvierin-

gen, doorgaans in het eerste weekend van de maand. In het afgelopen coronajaar is caritas met het pastorale team actief bezig geweest met een accent op ontmoeting en diaconie. Bij de individuele hulpverlening staat diaconale ontmoeting centraal. En ook in de actie afgelopen jaar. Een actie met een diaconaal doel, waarin de band met de Bergse samenleving is opgezocht, is in het najaar 2020 gehouden samen met de Bergse wijkzuster. Het is de actie ‘Geef een schoen’ voor dak- en thuislozen. ‘Geef een schoen’ in plaats van ‘Zet je schoen’ en we hebben daardoor 60 paar schoenen kunnen leveren voor dak- en thuislozen, om de winter een stuk draaglijker te maken. Tijdens de nieuwjaarsontmoeting van de parochie heeft de wijkzuster verteld over haar werk met de dak- en thuislozen. Ook

twee mensen vertelden hun verhaal, over hoe zij dakloos raakten en er met hulp van anderen weer uitgekomen zijn. Die verhalen en die actie hebben veel los gemaakt onder de parochianen. Ze komen oog in oog

met deze kant van mensen in hun stad en hun situatie komt heel dicht bij. Ze krijgen letterlijk een naam en een gezicht. Caritas is de motor bij deze acties. In de coronatijd werd ontmoeting lastiger vooral in groepen. We hebben bewust de creativiteit van iedereen binnen het pastoraal team gebruikt om bepaalde groepen te gaan bereiken met diaconale ontmoetingsacties.”

Zwaaien naar de bewoners in het verpleeghuis tijdens de eerste lockdown
[Foto: archief Lievevrouweparochie]

Stichting Kip en Apie

Paul Verbeek: “De communicanten hebben al verschillende keren actie gevoerd. Zo is de Stichting Kip en Apie ondersteund. Die stichting ondersteunt kinderen in gezinnen met een laag inkomen bij het vieren van het verjaardagsfeest of het communiefeest. En met de actie ontdekken ouders en kinderen in de parochie dat er mensen en kinderen zijn, waarvoor een mooi communiefeest of verjaardagsfeest niet zo normaal is.”

Tulpen- en bloemenactie

Fredi Hagedoorn vertelt over een actie die ontstond in de eerste corona lockdown. Via de Alpha cursus van de parochianen werd duidelijk dat aan de ene kant telers hun bloemen niet meer kwijt konden raken door het stil vallen van de handel en anderzijds mensen in verzorgingshuizen geen bezoek meer mochten ontvangen. “In de whatsapp groepen van parochianen en jongeren hebben we de mensen gevraagd met een gift bij te dragen voor het aankopen van tulpen en voor het doneren aan de voedselbank. Want daar kwamen door de corona maatregelen tekorten. Van de opbrengsten konden we bij twee verzorgingshuizen aan de bewoners tulpen uitdelen (natuurlijk coronaproof) en

hebben we aan de voedselbank in Bergen op Zoom ondersteuning kunnen geven voor de aanschaf van voedsel. Daarna zijn de acties voortgezet. De steun aan de voedselbank is voortgezet met de actie om in de kerk houdbaar voedsel te verzamelen, dat parochianen daar kunnen afgeven. Beide kerken zijn wekelijks open voor gebed en om kaarsen aan te steken. En dus ook om voedsel in de manden te leggen. Een keer per week brengen we dan de opbrengst naar de voedselbank, en dat werkt aanstekelijk. De tulpenactie hebben we herhaald met nog enkele verzorgings- en verpleegtehuizen in de stad. Later in het jaar waren de tulpen op. We hebben er toen een bloemenactie van gemaakt, gericht op telkens andere groepen en voor de bloemen werken we samen met een bloemist. Met Pasen hebben we een paasgroet gebracht aan de afdelingen van diverse tehuizen. We hebben de juffen en meesters van de katholieke scholen bedankt voor het thuisonderwijs, dat zij aan de kinderen gegeven hebben in de coronatijd. De corona ellende geldt voor iedereen. Rond de kerstperiode hebben we alle genodigden van de seniorenvieringen bloemen gebracht. Ook het pastoresteam heeft die bloemen huis aan huis gebracht. Zo doe je ook aan huisbezoek. Gedurende het jaar

Fredi Hagedoorn is geboren in 1987 in Geldrop en groeit op in Roosendaal. Na de middelbare school heeft ze theologie gestudeerd aan de Tilburg University en behaalt de Master parochiepastoraat in Utrecht. Zij studeert af op het onderwerp: ‘Hoe jongeren vorm geven aan hun geloof in het dagelijks leven’. In 2013 wordt ze parttime pastor in de Lievevrouweparochie in Bergen op Zoom en parttime medewerker jongerenpastoraat in het Bisdom Rotterdam. Sinds 2018 werkt ze fulltime als pastoraal werker in de parochie in Bergen op Zoom met speciale aandacht voor jongeren.

hebben we telkens gekeken naar groepen, die we kunnen ontmoeten en met een bloemetje kunnen laten weten dat ze niet alleen zijn. De parochianen sponsoren telkens de acties en dat gaat met regelmaat door. Het is ontroerend om de reacties van mensen mee te maken als we de bloemen gaan brengen. Ook de kantoren van de thuiszorg hebben we bloemen gebracht. We kennen niet alle thuiszorgwerkers persoonlijk, dus thuis bezoeken ging niet. Maar via de kantoren hebben we wel onze steun en groeten overgebracht aan de werkers in de thuiszorg. Het zijn cadeaus die symbolisch voor iedereen gelden en het is zeer gewaardeerd."

Hubkesactie

Hubertusbrood (in West-Brabants dialect: *hubke*) is de naam voor brood dat op Hubertusdag gewijd wordt in naam van Sint-Hubertus en gegeten op diens feestdag, 3 november. Vroeger namen de kerkgangers zelf een broodje mee om het te laten wijden. Men at het brood droog op ter bescherming tegen hondsdoelheid. De - al dan niet gewijde - hubertusbroodjes zijn meestal een soort kadetje waarin anijs is verwerkt. Paul Verbeek: "In november ging alles weer op slot. Vooral de horeca ondernemers hebben het zwaar. Bij het feest van Sint-Hubertus is het gebruik om Hubkesbroodjes te bakken en die uit te delen. Dat hebben we nu ook gedaan. We hebben hubkes laten bakken en die uitgedeeld aan ondernemers. En bij het uitdelen hebben we telkens verteld dat de parochie hen steunt in deze bittere coronatijden met voor hen zo beperkende bepalingen. We leven met jullie mee en denken aan jullie en de broodjes beschermen je tegen de hondsdoelheid van de corona-

stress en de beperkingen. Jonge mensen in de bediening of bij afhaalcentra wisten waarom we dit deden. Het wil zeggen dat wij hen broodnodig steunen. Mensen reageren verrast en vonden het heel attent. Het geeft gemakkelijk contact. Zo hebben we weer andere mensen kunnen ontmoeten en is verbondenheid ontstaan."

Tiener- en jongerengroep

Fredi Hagedoorn: "In de parochie is een tienergroep en een jongerengroep actief. Die willen we bewust maken van armoede in Bergen op Zoom. Vaak bakken zij cupcakes voor het koffiedrinken na de kerk. En de opbrengst gaat dan naar het KWF Kankerbestrijding. Ook hebben we een keer in de zomer met de jongeren de caritasactie 'Spic en Span' gevoerd. We hebben kleurrijke emmers met schoonmaakproducten beschikbaar gesteld aan de voedselbank om uit te delen aan de klanten. Het zijn producten voor te poetsen en voor het toilet. Normaal zijn dat duurdere producten, die er wel eens bij inschieten. De jongerengroep heeft intensief meegedaan. Het gaat altijd om de mens voor wie je je inzet. De gemeenschap komt zo dichterbij mensen die hulp kunnen gebruiken en leert hen kennen door te helpen. En je krijgt samen een beter zicht op de werkelijkheid. We blijven de activiteiten voortzetten, al of niet online, al hopen we natuurlijk dat we elkaar weer snel in het echt kunnen zien als groep."

Pastoraat en diaconie

Paul Verbeek: Diaconie had in de parochie al stevige wortels, voordat de coronapandemie uitbrak. En diaconie heeft nieuwe impulsen gekregen. De Caritas deed al tien collectes in

het jaar, en verbond die met diverse concrete projecten. In de coronatijd hebben we dat voortgezet. Tijdens de eerste lockdown vierden we als team samen eucharistie in de pastorie op zondag en dinsdag. We baden voor de opgegeven intenties van de parochie. Dit gaf een extra verbondenheid met elkaar. Zo zijn we samen en kijken we naar nieuwe kansen naar wat we in gang kunnen zetten. Zo zijn we metterdaad missionerende kerk. We geven er vorm en inhoud aan door het doen. Diaconie is daarin essentieel. Het is geen stuntmiddel, maar een belangrijke pijler. We koppelen in onze activiteiten pastoraat en diaconie. Ze lopen al doende in elkaar over. We maken onze parochianen actief in het onderkennen van de actuele noden. Ze kunnen meehelpen om het ontmoeten van groepen mensen mogelijk te maken. Via al die acties, tulpen, bloemen, voedsel, hubkesbrood, kerstatenties, wordt onze gemeenschap groter. Het zijn korte ontmoetingen, en sommige raken ons door het aanraken, kijken, ontmoeten. Het zijn soms intensieve gebeurtenissen. Je doet persoonlijk op wat mensen meemaken. Het gelaat van de ander zie je en daardoor komt die mens binnen. En bij latere ontmoetingen herken je elkaar weer en wordt het contact gemakkelijker."

"Je ziet het gelaat van de ander"

Diaconie en pastoraat

Fredi Hagedoorn: "De coronatijd gooit mensen terug op jezelf. Wij hebben in de parochie nu een jaar nog weinig groepscontacten. Je hebt meer tijd. Dus zijn we gaan brainstormen hoe we mensen kunnen bereiken, ontmoeten en een steuntje in de rug kunnen geven. We hebben middelen om iets in gang te zetten en vrijwilligers die meedoen: jongeren, de caritasgroep, de bezoekgroep, wijzelf. Het zijn moderne vormen van naastenliefde en aandacht en dat werkt aanstekelijk. Met social media is ons contactbereik groter dan we dachten. We hebben ervaren dat je meer kan dan je eerst denkt. Vooral hoe je van betekenis kan zijn voor de Bergse samenle-

ving. Inmiddels werken onze acties als voorbeelden voor andere parochies. We zien mensen die het moeilijk hebben en laten hen zien aan onze gemeenschap. En we zitten met zijn allen in hetzelfde schuitje en laten van daaruit weten dat mensen erbij horen, niet alleen zijn."

Nieuwe plannen

Paul Verbeek: "We maken nu plannen richting kermisexploitanten. In Bergen op Zoom zijn van oudsher veel kermisondernemers aanwezig. Die hebben het ook heel moeilijk in deze coronatijd. We willen hen niet vergeten en zijn nu actief in het bedenken van een goede attentie. We denken ook om iets voor de kappers te gaan doen. Het bijzondere wat je in elke actie

stopt komt er uit als een sfeer van feest. We mobiliseren onze gemeenschap in delen en helpen en als we dat laten zien, komt het heel goed over. We naderen nu de vastentijd. Daarin staat de diaconie veraf meer in de belangstelling. We sluiten daarbij aan met de bisschoppelijke vastenactie. De plaatselijke groep Noord-Zuid werkt dat dan uit. Normaal is er elke week een vastenmaaltijd met bezinning of thema. Dit jaar kan dat niet. We gaan nu gebedskaartjes maken en één keer een vastenmaaltijd bezorgen. Diaconie is fundamenteel onderdeel van het parochieleven. Gemeenschap maken, vieren en dienen horen bij elkaar. We krijgen met de acties spontane ontmoetingen die goede contacten opleveren en ook nadien doorklinken. De Paus is de inspirator van onze pastorale en diaconale onrust om er te zijn voor de anderen, dat is onze roeping."

Paul Verbeek is in 1966 geboren in Steenberg. Hij volgt de middelbare school in Bergen op Zoom en studeert theologie aan de Hogeschool voor Theologie en Pastoraat in Heerlen, waar hij afstudeert in kerkopbouw. In 1992 wordt hij pastoraal werker in de regio de Bevelanden Schouwen Duiveland. In 1994 is hij priester gewijd. In 1997 wordt hij pastoor in de regio Oudenbosch en in 2007 deken van Zeeland en pastoor in de regio Bevelanden en Schouwen Duiveland. In 2013 wordt hij vicaris van het vicariaat Middelburg en later van het vicariaat Breda en pastoor in de Lievevrouwe parochie in Bergen op Zoom. Soms komt er een benoeming als waarnemend pastoor bij, zoals thans in de regio Bevelanden en Schouwen Duiveland.

Tekst is van Hub Crijns
Foto's zijn van Toine Asselbergs en uit het archief Lievevrouweparochie
www.lievevrouweparochie.nl

“Caritas is niet alleen materiële zorg”

Hoe corona een parochie verenigt

Corine van der Loos is medewerker Caritas Bisdom Haarlem-Amsterdam

Toen de coronacrisis uitbrak nam stadsdiaken van Amsterdam Colm Dekker contact op met migrantengemeenschappen om te horen waar zij en hun parochianen tegen aan liepen.

Bij de parochie van Franssprekenden in Amsterdam was een Équipe gestart om mensen in nood te helpen, met name de mensen zonder papieren, die hun werk in het informele circuit verloren en niet terug kunnen vallen op een uitkering of de Voedselbank. Dit is het verhaal van parochianen uit verschillende leefwerelden die elkaar vinden en samen van grote betekenis worden voor mensen in nood en voor elkaar.

Invloed van corona

Laurence Simon kwam zes jaar geleden met haar gezin naar Amsterdam vanwege het internationale werk van haar man. De Franssprekende parochie op het Begijnhof in Amsterdam was het eerste contact. Als gelovige katholiek zocht ze net als eerder in Singapore vanzelfsprekend de kerk op, haar wereldwijde familie. Ze werd al snel actief bij de kindercatechese en later bij het parochiesecretariaat, waar ze Cyrille Kafando leerde kennen, een man uit Burkina Faso die al 26 jaar in Nederland is en verantwoordelijk voor de communicatie van de parochie. Binnen de parochie waren de onderlinge contacten vóór corona hartelijk, maar in de praktijk zochten de Fransen en de Afrikanen vooral elkaar op. En zo kon het gebeuren dat, toen corona uitbrak, Laurence Simon het lastig vond dat ze ineens niet meer naar haar familie in Frankrijk kon, dat ze als gezin opeens allemaal thuis

waren, en daarin een nieuw evenwicht moesten vinden. Tegelijk wist ze dat veel mensen het veel moeilijker hadden, maar die kende ze niet, dacht ze. Groot was bij haar de schok toen de pastor dit bericht aan het parochiebestuur stuurde: ‘Weten jullie dat sommige parochianen in zeer moeilijke omstandigheden zijn? Volgens mij is het tijd om iets te gaan doen. Anders weet ik niet wat we als kerk hier met elkaar aan het doen zijn.’

Mensen in nood vinden en helpen

Voor Cyrille Kafando was de nood geen verrassing. Hij wist van de problemen van verschillende Afrikaanse medeparochianen. Met de pastor hadden ze de eerste week voor € 150 aan boodschappen verdeeld om de ergste honger te stillen. De week daarna schoot Laurence Simon in actie. “Ik stuurde berichten aan al mijn contacten in de parochie en bij de Internationale School van de kinderen.” De huiskamer stond vol en er was genoeg om alle families een mooi voedselpakket te brengen.

Met zijn vieren (later vijven) begonnen ze de Équipe Action Solidarité (EAS). De zes families werden er al snel meer, doordat mensen ervan hoorden en om hulp begonnen te vragen. Cyrille Kafando heeft nog gediscussieerd met de pastor vanwege de vele hulpvragen. “Mijn filosofie is dat we beter een aantal mensen echt kunnen helpen, dan veel mensen een beetje. Als we iedereen willen bereiken, dan helpen we uiteindelijk niemand.” Later kwam er via de stadsdiaken en de caritas van het bisdom financiële steun waardoor ze de mogelijkheid kregen om meer mensen echt te helpen.

Het klaar maken van de voedselpakketten
[Foto: Équipe EAS]

Betekenis van Équipe Action Solidarité

Inmiddels bezorgt de EAS aan 24 huishoudens elke twee weken een pakket op maat. Families met kinderen hebben andere dingen nodig dan een alleenstaande, maar overal gaat het om dingen die dringend nodig zijn. Enkele reacties: “Nu hebben we wel te eten”, of tot twee keer toe de vraag: “Vergeten jullie ons zaterdag niet?” Elk pakket voorziet in eten voor vijf dagen en andere spullen als tandpasta, shampoo, luiers. De ouders van een pasgeboren kind kregen alles, van babykleding tot kindergagen. Een andere keer werd ook een koelkast of een bed beschikbaar gesteld.

Gaandeweg ontdekt de EAS dat iets anders nog belangrijker is. “De families zijn heel blij met het contact. De kinderen rennen naar de voordeur als we eraan komen. Het belangrijkste is de warmte die we bij de mensen brengen. Ze zijn blij dat ze niet vergeten worden.” Caritas is niet alleen materiële zorg voor de naaste, maar ook solidariteit, saamhorigheid. Door deze actie is de parochie zelf ook aan het veranderen. “Hiervóór spraken we elkaar alleen in onze eigen groepen, maar nu worden we in de hele gemeenschap closer doordat we elkaar ontmoeten en de kans hebben om elkaar te helpen.” In de EAS hebben ze van elkaar geleerd hoe je de dingen aanpakt en vormen ze een heel mooi team. “In de Équipe hebben we ontdekt dat we ondanks dat we van verschillende continenten komen, dezelfde ideeën, normen en waarden hebben.”

Wat geef je anderen mee?

Cyrille Kafando en Laurence Simon hebben geleerd dat we nooit op eerste indrukken moeten afgaan. Zo dacht Cyrille voorheen dat Laurence afstandelijk was, maar hij leerde van haar hoe belangrijk persoonlijke aandacht en vriendschap is, ook onderling. Daarom het advies om niet te snel te denken dat het wel goed gaat met mensen: “We kunnen ze echt aankijken, naar ze toe gaan. Dan doorbreken we de eenzaamheid en kunnen we mensen de hand reiken.”

Laurence Simon is heel dankbaar dat ze alle waarden die ze van huis uit en in de kerk heeft meegekregen nu kan omzetten in actie. “Ik vroeg me in het begin af of onze actie wel zou werken, maar er is zoveel goede wil. Veel mensen willen hun tijd geven, maar je moet hen actief zoeken en persoonlijk vragen. Dan kun je samen mooie dingen doen.” Cyrille Kafando beaamt dit: “Soms lijkt iets heel groot en moeilijk, maar als je er voor inzet, met zoeken, nadenken en hulp vragen, dan kun je veel bereiken. Er is altijd een oplossing: je moet het alleen geloven en proberen!” Cyrille Kafando houdt een krachtig pleidooi voor een structurele oplossing. Een hartenkreet: “De mensen zonder papieren moeten gelegaliseerd worden! Ze horen niet in deze situatie te zitten en het is ook niet nodig. Nederland is goed in staat om te zorgen dat iedereen heeft wat hij nodig heeft.”

<https://paroisseamsterdam.com/>

De kerk en de noden van de samenleving

Prof. Dr. Paul van Geest is hoogleraar Kerkgeschiedenis aan Tilburg University

Prof. dr. Paul van Geest heeft op vrijdag 4 december 2020 de jaarlijkse Pius-lezing gehouden in de vorm van een interview met Irene Vriens, voorzitter van het bestuur Pius Almanak, dat het Jaarboek voor en van Katholiek Nederland verzorgt.

De implosie van de kerk

De kerk in Nederland implodeert: 'verkaboutert' noemde iemand een dergelijk proces recent. De cijfers van de Kaski rapporten wijzen uit dat er op een willekeurige zondag nog maar 150.000 katholieken naar de kerk gaan. Hoewel dit niet altijd dezelfde katholieken zijn en het aantal kerkgangers als zodanig veel groter is, vormt de groep 'kerkgangers' dus een geringe groep onder de gedoopte katholieken. Uit de rapporten die in de respectievelijke Nederlands bisdommen zijn gemaakt ten behoeve van het Ad Limina bezoek volgend jaar, blijkt dat het aantal gedoopten de afgelopen zes jaar gehalveerd is. Is het erg dat de kerk, institutioneel gezien, op instorten staat? Dat denk ik niet. Christelijke kerken hebben bij uitstek bewezen de afgelopen 2000 jaar dat zij het vermogen heeft om zichzelf in veranderende tijden telkens weer opnieuw uit te vinden. Wij hebben in Nederland nu te maken met migrantenstromen. Onder de migranten bevinden zich veel christenen, afkomstig van verschillende kerken. Wat gaat dat betekenen voor het christendom in Nederland? We weten het niet, maar feit is dat zich al tal van migrantenkerken hebben gevestigd in ons land.

Gemeenschapswerking tegenover de marktwerking

De vraag of we wat kunnen doen, zodat er meer 'gemeenschapswerking' ontstaat tegen-

over de huidige marktwerking in de huidige maatschappij, is niet eenvoudig te beantwoorden. Ik kan er geen duidelijk antwoord op geven. Aan de ene kant lijkt de territoriale ordening van de kerkgemeenschappen zijn langste tijd te hebben gehad. Parochies worden veel kwetsbaarder omdat het aantal betrokken gelovigen en de financiële draagkracht drastisch afneemt en sommige parochies fuseren of verdwijnen dan ook. Aan de andere kant zijn er nu bepaalde gemeenschappen die een uitstraling hebben die verder reikt dan tot een afgebakend territorium heen. De monniken van de abdij van Vaals hebben bijvoorbeeld in de kerk een webcam opgehangen, zodat mensen iedere dag bijna alle getijden kunnen mee bidden. Zo kan elke willekeurige katholiek waar ook ter wereld – de monniken bidden in het Latijn – haar of zijn dagritme structureren aan de hand van de getijden. Dit behelst toch een vorm van kerk-zijn, die moeilijk te kwantificeren is en die voor het uitbreken van de coronacrisis zeker nog niet zo in zwang was als nu.

De gevolgen van de coronacrisis

Op de vraag of de coronacrisis het afkalven van de kerk versterkt, afgevlakt of een andere wending gegeven heeft, zijn twee verschillende antwoorden te geven. Aan de ene kant zijn er prognoses van statistici die opmerken dat de afkalving van kerkelijke instituties sneller gaat dan voor de coronacrisis, omdat ouderen – de trouwste kerkbezoekers – nu niet meer naar de kerk gaan. We zijn volgens die cijfers nu al op het niveau van 2030. Statistisch gezien heeft de corona-epidemie het proces van ontkerkelijking versneld. Aan de andere kant hebben talloze leden van talloze kerkgemeenschappen in ziekenhuizen,

Paul van Geest
[Fotograaf: Isabel van Geest]

bij voedselbanken zeer adequaat gereageerd op de nieuwe sociale noden. Jezus' woorden in Mattheus 25 indachtig: 'wat u voor de minste der mijnen heeft gedaan, heeft u voor mij gedaan' zijn er zulke mooie diaconale initiatieven ontplooid. In het Bisdom Groningen is bijvoorbeeld een kledingbank en voedselbank opgericht voor mensen die ineens weinig geld hadden en hun kinderen toch moesten kleden en voeden. De ziekenhuispastor in Rotterdam werd voor twintig uur per week vrijgesteld om corona patiënten te bezoeken. Maar ik vind ook dat we als kerk de boot gemist hebben door stervenden vaak moederziel alleen heen te laten gaan. Dat mensen alleen zijn gestorven, zonder familie, zonder pastor, zonder de troostende kracht, die van de sacramenten uitgaat, dat had de hogere leiding van de kerken niet moeten pikken en moeten aanvechten. Aan de andere kant geldt ook weer dat in Amsterdam en Apeldoorn San'Egidio actief is. Dit is een basisgemeenschap, in Rome opgericht, die heel veel diaconaal werk doet in Rome en diensten verleent aan de Heilige Stoel, als officiële diplomaten. De leden van deze gemeenschap hebben goede voelhoorns voor concrete sociale noden en proberen die concreet op te lossen, waarbij ze systematisch de samenwerking met andere kerken dan de katholieke zoeken. Concrete hulpverlening gaat samen met het aangaan van dialoog. Ook individueel kunnen we kleine dingen doen, het zout der aarde zijn. Met kleine gebaren – het brengen van een bloemetje en het aanknopen van een praatje – lossen we de problemen van mensen niet op, maar zo'n bezoek kan wel heel verlossend werken. Zo simpel is het in het christendom soms.

Vroegere pestuitbraken en de rol van de kerk

In vroeger tijden wisten mensen niet waar aan pestlijders stierven. Ze wisten niet dat de ziekte afkomstig was van een bacterie van een dier. Middeleeuwers zagen de pest als een straf van God. Daardoor ontstonden soms collectieve massa-psychoses. Zo waren er bewegingen van dansers, die van stad tot stad gingen, zich uitten in extatische dansen en opriepen tot bekering. Ook was er de beweging van de flagellanten – flagellum betekent gesel in het Latijn, die zich geselden om boete te doen voor de zonden van de mensheid. Dergelijke bewegingen zijn gelukkig niet door Nederland getrokken, temeer omdat wij in Nederland, meer rationeel, ons vertrouwen hebben gesteld op het onderzoek van virologen naar COVID. Aan de andere kant belemmert dat gelovigen ook weer niet om Christus als identificatiefiguur en rolmodel te zien. In de tijd van de pest werden door kloosterorden hospitalen opgericht waarin grote kruisbeelden werden gehangen met als doel mensen ervan te doordringen dat zij niet de enigen waren die lijden moesten doorstaan. Het lijden van Christus had therapeutische waarde en maakte de geschiedenis van Jezus, waarin lijden en dood het laatste woord niet hadden, meer invoelbaar.

Het gehele interview is gepubliceerd op <https://www.youtube.com/watch?v=1-eBaRurM8E>

Kerk met stip

Christ van Oers, Contactpersoon voor Kerken met Stip

In 2017 heeft de Sint-Odulphus parochie van Brabant zich voor alle kerkgemeenschappen aangemeld bij de landelijke vereniging Kerken met Stip.

Kerken met Stip is een verband van Rooms Katholiek en Protestants justitiepastaat in Nederland en wordt ondersteund door kerken, verenigingen en groeperingen met verschillende achtergronden.

Doelstelling van Kerken met Stip

De leefwereld van ex-gedetineerden heeft haar eigen kenmerken. Tijdens de detentie zijn er veel momenten waarop aandacht wordt besteed aan verwerking en herstel van hun vergrijpen. Nog tijdens de gevangenschap kunnen geïnteresseerde gedetineerden op weg geholpen worden door justitiepastaat. Tijdens de gevangenschap kan door gevangenen contact gelegd worden met de vereniging Kerken met Stip en de aangesloten geloofsgemeenschappen.

Hoe verder na detentie?

Dan komt het moment waarop voor de gevangene de lang verwachte dag van de invrijheidstelling aanbreekt... Hoe moet het nu verder? Verder, zonder een aanbod van justitiepastaat, kerkdiensten of informatiepunten; die blijven achter in het detentiecentrum. (Meestal) hij moet zelf op zoek naar een plaats waar hij zich thuis voelt. Er komt telkens weer veel bij kijken om een nieuw bestaan op te bouwen en een menswaardige plek in de samenleving te vinden: in maatschappelijke of sociale verbanden of religieuze gemeenschappen. De kerk biedt mensen, geestelijk gesproken, een dak boven het hoofd. En zij biedt hun een gemeenschap waarbinnen zij als mens gerespecteerd worden en waarbinnen ze zich kunnen ontplooiën. Bij een Stipkerk vinden

zij mogelijk iets terug van de bajeskerk, waar hij regelmatig gebruik van maakte, en dat is mooi meegenomen. Onze Sint-Odulphus van Brabant kerken bieden daarom een 'maatje' aan, iemand die hem begeleidt op de ontdekkingsreis naar een nieuw gelovig bestaan.

Kerken met een Stip

'Waarom een Stip?'. Zwervers trokken vroeger door stad en land op zoek naar werk, inkomen, eten of onderdak. Ze gebruikten tekens waarmee ze informatie aan elkaar doorgaven, bijvoorbeeld een stip, geschilderd op huizen en boerderijen die openstonden om hun onderdak te verlenen. Dat is wat onze kerken, een kerk met zo'n stip, willen zijn. Laagdrempelige, gastvrije plekken waar echte belangstelling bestaat voor ex-gedetineerden die een nieuw begin willen maken. Geloofsgemeenschappen die open staan voor iedereen. Alle kerkgemeenschappen van onze parochie Sint-Odulphus van Brabant zijn sinds 2017 een Kerk met Stip en de hele parochie wil ook ex-gedetineerden van harte gastvrij in onze parochiekerken ontvangen. Mensen die een geestelijke dakloosheid ervaren. Ze hebben God (opnieuw) leren kennen in gevangenschap en ontdekten de waarde van een geloofsgemeenschap. Jammer genoeg blijkt dat ze, na hun straf te hebben uitgezeten, zelden aansluiting vinden bij een kerk. En dat terwijl deze mannen en vrouwen tijdens hun detentie regelmatig de vieringen meemaakten. Voor de meeste gedetineerden is de drempel naar een onbekende kerk buiten de muren te hoog: ze ervaren een gevoel van kwetsbaarheid en onveiligheid of zijn minder in staat hun eigen leven richting te geven of missen een toekomstperspectief. Door de inzet van vrijwilligers investeren we al vroegtijdig in een band met gedetineerden om in de parochie geborgenheid te kunnen bieden.

De Antoniuskerk met stip
[Fotograaf: Christ van Oers]

Wat vraagt dat van een parochie en de parochianen?

Door de benaderingswijze van de Stip-Kerken komen er ook lasten op de schouders van de kerken te liggen. Een Kerk met Stip zijn is niet vrijblijvend maar vraagt van de kerk verantwoordelijkheid. Vanuit de vaak verstoorde achtergrond van een ex-gedetineerde is de behoefte aan een betrouwbare familie groot. Een familie waar ze van op aan kunnen. Die betrouwbaarheid is voor de doelgroep elementair en moet daarom breed en diep in de parochie gedragen worden. De parochie richt haar organisatie zo in dat er mensen ter beschikking staan die expliciet 'maatje' willen zijn. Op dit moment wordt deze taak vervuld door een contactpersoon die, samen met een pastor, de kar trekt en vormgeeft, maar naarmate de toeloop toeneemt wordt de cluster van 'maatjes' uitgebreid. Het zijn die mensen die de ex-gedetineerde opvang bieden en begeleiden bij de liturgie, bij de koffie na de mis en hem of haar voorstellen aan andere medegelovigen. Ook praktische hulp kan in uitzonderingsgevallen nodig zijn. Om mee te gaan naar overheidsinstellingen, sociale dienst en dergelijke. En er moet een pastorale professional beschikbaar zijn. De beschikbaarheid van een pastorale professional is een vereiste; dat waren ze in de gevangenis gewend en dat willen ze in de parochie ook. En dan nog is de kans aanwezig dat de ex-gedetineerde wel wil komen maar dat hij de drempel te hoog vindt. De 'maatjes' kunnen actief gevangenisbezoeken afleggen om de binnenkort ex-gedetineerde over de drempel te helpen.

Maatjes

De begeleiders ofwel 'maatjes' in onze parochie hebben niet alleen een praktisch doel maar hebben tegelijk ook een diaconale taak; ze vormen de voorhoede van de geloofsgemeenschap en ze maken zichzelf langzaam overbodig door de ex-gedetineerde steeds meer deel te laten worden van de gemeenschap en van de verantwoordelijkheid van de hele gemeenschap. Diaconie of dienstbaarheid is veel breder dan armenzorg, rechtvaardigheid of barmhartigheid. Het is een bemiddelingsrol. En hij of zij is actief in het bespreekbaar maken van huis- en gedragsregels en de handhaving daarvan aan de ex-gedetineerde. In die rollen zijn de 'maatjes' de smeerolie tussen de ex-gedetineerde en de gemeenschap.

Diaconie staat in Kerken met Stip voorop maar Kerken met Stip heeft ook een missionaire kant. Missionair in de betekenis van grenzen oversteken en ons buiten de grenzen van onze geloofsgemeenschap begeven met onder andere als doelstelling dat we mensen tot geloof laten komen. Het draait om de dialoog die ons helpt om ex-gedetineerden gemakkelijker thuis te laten raken en een gemeenschap te vinden. Vrijwilligers proberen de kring rond het nieuwe gemeenschapslid te vergroten.

De ex-gedetineerde heeft ook veel te bieden als het gaat om de betekenis van genade, zonde en vergeving. De doorwerking van die woorden gaat vaak verloren. Wraak staat bij velen voorop. Barmhartigheid en respect vormen de kern van het beroep op onze parochie. De parochie geeft aandacht aan de ex-gedetineerde die op zijn beurt iets van zichzelf blootgeeft, iets waarvoor hij zich schaamt. Die ex-gedetineerde, die zich aan ons toevertrouwt, geeft ons vertrouwen.

Sociale gevolgen van de corona epidemie

Hub Crijns en Jan Maasen zijn redacteurs van het tijdschrift 'Diakonie & Parochie'

Sinds maart 2020 heeft de wereldwijde corona epidemie ook Nederland bereikt en is de samenleving en de manier van samenleven ingrijpend gewijzigd.

In maart 2020 ging Nederland voor het eerst op slot. Na een relatief rustige zomer stond het najaar in het teken van de tweede coronagolf en een samenleving half op slot, gevolgd door een harde lockdown in december 2020. De gevolgen van de corona-epidemie zijn ook in het sociaal domein omvangrijk.

Sociale gevolgen in cijfers uitgedrukt

Direct gevolg van de corona epidemie zijn het aantal doodzieke mensen, dat opgenomen wordt in de ziekenhuizen, en het aantal mensen, dat overlijdt ten gevolge van de ziekte. Een overzicht geeft het CBS. In 2020 overleden bijna 169 duizend mensen, ruim 15 duizend (10 procent) meer dan verwacht voor dit jaar. Vooral in het zuidoosten van Nederland stierven meer mensen dan verwacht. Er overleden relatief veel langdurig zorggebruikers, mannen en ouderen. De sterfte was hoog tijdens de eerste golf van de corona-epidemie. Ook tijdens de hittegolf en de tweede golf van de corona-epidemie stierven meer mensen dan verwacht.

Eenzaamheid

Over 2020 zijn nog geen cijfers bekend rond eenzaamheid. Het CBS heeft in 2019 een enquête gehouden over eenzaamheid en de resultaten kunnen gezien worden als een nulmeting voor de effecten van de corona-epidemie in 2020. In 2019 ervoer 9 procent van de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder sterke gevoelens van eenzaamheid, 26 procent voelde zich enigszins eenzaam en de overige 66 procent was niet eenzaam. Alleenstaanden en alleenstaande ouders

ervaren vaker sterke gevoelens van eenzaamheid dan paren of thuiswonende kinderen. Een even grote groep van de alleenstaanden (14 procent) als van de alleenstaande ouders (15 procent) geeft aan dat ze sterke gevoelens van eenzaamheid hebben. Een derde van de 75-plussers voelt zich enigszins eenzaam en 9 procent van hen voelt zich sterk eenzaam.

Sociale gevolgen

De corona epidemie laat zien dat de gehele samenleving kwetsbaar is. De samenleving staat serieus onder druk. De corona crisis raakt niet iedereen in gelijke mate. Sommige sectoren zoals de horeca, reisbranche en recreatie zijn zwaar getroffen, evenals evenementen, bibliotheken, cinema, kunst en cultuur. Kleine ondernemers zijn hard getroffen door de winkelsluitingen. Veel mensen hebben baan en inkomen verloren. Andere sectoren zijn hard gegroeid, zoals de GGD, zorg, supermarkten. Het aantal klanten van de voedselbanken stijgt en het aantal mensen met onoplosbare schulden neemt gestaag toe. Jongeren en de horeca voelen zich niet zozeer door het virus geraakt maar vooral door sociaal isolerende maatregelen. Zij missen maatwerk en een deel bereikt zijn grenzen.

Sociale netwerken

Tijdens beide coronagolven meldden veel inwoners zich als vrijwilliger. Studenten gingen koken voor daklozen en bij de voedselbanken steeg het aantal vrijwilligers. Welzijnsorganisaties sloegen de handen ineen om samen vragen van inwoners op te pakken en in contact te komen met mensen die extra kwetsbaar zijn. Ongekende talenten en hulpbronnen werden tijdens de eerste golf blootgelegd en aangeboden in gezinnen, organisaties en bedrijven. Op veel plekken waren Nederlanders aan het bakken, bijles geven, opvangen, knut-

De samenleving is kwetsbaar geworden
[Foto: Movisie.nl]

selen, boodschappen en bloemen bezorgen. Mensen vonden tijdens de eerste golf online een wandelmaatje, schaakmaatje of iemand die voor hen een klusje opknapt. Tijdens de coronacrisis steeg het aantal hulpaanbieders. Juist jonge mensen meldden zich voor het online aanbieden van diensten. Nieuwe groepen worden online bereikt, offline hulp wordt geboden aan mensen die niet digitaal hun vraag kunnen stellen. Daarnaast vindt het echte contact waar mogelijk gewoon fysiek plaats. Ook de diaconale netwerken hebben deze impulsen ervaren.

Bestaanszekerheid

Bestaanszekerheid heeft te maken met werk, inkomen, wonen en gezondheid. Het zijn basisbehoeften in het leven van mensen. Bij een-vijfde deel van de samenleving stond deze bestaanszekerheid ook vóór de corona-epidemie al onder druk. De coronaziekte heeft veel mensen in hun gezondheid en hun levenskansen aangetast. Het aantal doden is fors. Over de mensen die ziek zijn geworden is nog veel onduidelijk. Maar na een jaar kan gezegd worden dat voor een-vijfde van de mensen de nasleep langdurig is met veel ongemakken. Rond werken en ondernemen zijn veel zekerheden verdwenen. De beroepsbevolking is enorm gewijzigd. We zien neergang in delen van de economie en opgang in andere. Tot verbazing van velen daalde in de laatste twee maanden van 2020 het werkloosheidscijfer. Je kunt er ook anders tegenaan kijken. De nood van zonder baan zijn, de eis om de vaste lasten te kunnen voldoen, het rigide van het bijstandsregime zorgt ervoor dat mensen ander werk zoeken. Er is rond bestaanszekerheid veel aan het schuiven en voor een deel van de samenleving is de zekerheid gewijzigd in onzekerheid.

Nieuwe kwetsbare groepen

Armoede is structureel verankerd in onze samenleving. Huishoudens in schulden ook.

De corona-epidemie maakt nieuwe groepen kwetsbaar. Denk aan de mensen die het inkomen verdienen in de cultuursector, horeca, evenementensector en de toeristenindustrie. Ondanks tegemoetkomingen van de overheid zien zij hun inkomen drastisch dalen en onzeker is of en wanneer dit weer op het oude peil komt, terwijl de vaste lasten hetzelfde blijven. Voor velen betekent dit het begin van armoede. Ook in 2021 zijn de perspectieven voor deze groepen mager.

Arbeidsmigranten

De mensen die informele arbeid (zwart werk) verrichten vormen een kwetsbare groep. Dit geldt ook voor ongedocumenteerden. Hun werk valt weg en daarmee hun inkomsten. Ook laaggeletterden en laagopgeleiden verliezen hun werk. De meeste hebben moeite om steun of bijstand aan te vragen. Zij hebben hulp nodig om hen hierin de weg te wijzen. De Voedselbank ziet het aantal klanten toenemen, de diaconale wereld kreeg deze groep op bezoek. De diaconieën in de grote steden helpen deze groepen met steun van de lokale overheid. De noodopvang voor daklozen bleek in de winterweek van februari 2021 massaal bezocht door dakloze arbeidsmigranten.

Uitdagingen voor diaconie en caritas

Diaconale organisaties en caritas instellingen hebben de sociale gevolgen van de corona-epidemie ook ervaren. Diaconie moet het hebben van ontmoetingen en relaties. Zolang er beperkingen zijn in het sociale verkeer blijft het een uitdaging om uit te vinden hoe je dat coronaproof doet. Ook is er de uitdaging om aan te sluiten bij de nieuwe groepen, die in nood raken of manieren te vinden om hen te bereiken.

www.movisie.nl met het onderzoek 'Hoopvol en kwetsbaar. Omzien naar elkaar in tijden van corona'

Vincentiusverenigingen, diaconale parels

Hans Oldenhof, diaconaal werker aartsbisdom Utrecht

Vincentiusverenigingen bestaan sinds 1846 in ons land, in navolging van Frederic Ozanam in 1833 in Parijs. Inspiratiebron was en is Vincentius a Paulo (1581-1660) met zijn planmatige armenzorg in de 17e eeuw. Vincentius stichtte in zijn tijd kloosterorden. Er ontstonden ook initiatieven van leken.

Er zijn nu Vincentiusverenigingen in 148 landen. In ons land waren er in 1965 tegen de honderd afdelingen; nu ruim de helft. Veel kleine. Van de vijfenvijftig bij de landelijke vereniging aangesloten afdelingen zijn groot: Den Bosch, Tilburg, Den Haag, Venlo, Roermond, Groenlo, Arnhem en Nijmegen. Sommige verenigingen stopten de afgelopen jaren; bijvoorbeeld Utrecht en Zwolle. Er zijn ook verenigingen, bijvoorbeeld in Oldenzaal en Maastricht, die in diezelfde periode kritiek hadden op het landelijk beleid en twijfelden aan het nut van de koepelorganisatie. Ze haakten af maar gingen lokaal onder dezelfde naam verder. VV Oldenzaal bijvoorbeeld kan door een kringloopwinkel jaarlijks zo'n € 15.000 besteden aan armenzorg. VV Maastricht heeft jaarlijks meer dan € 80.000 beschikbaar, alleen al voor noodhulp, aangevraagd door hulpverleners.

Zelfstandige verenigingen

De besturen zijn autonoom, zoals zovele lekenverenigingen die in de 19e eeuw ontstonden. De voorzitter van de landelijke Vincentiusvereniging Nederland is Toine van den Hoogen, theoloog en binnengekomen als adviseur. Vincentianen, want zo noemen zij zichzelf, zijn praktisch ingestelde mensen met oog voor de noden van mensen die van weinig moeten rondkomen. De club met een historische naam is vaak betrokken bij de oprichting van nieuwe organisaties, zoals voedselbanken

en lokale stichtingen SchuldHulpMaatje. Een nieuwe naam en een nieuw format trekt nieuwe mensen, zoals we bij Sant'Egidio zien. Vincentius verandert met de tijden. Zeker tot aan W.O. II was de kerk meer naar binnen gekeerd en werden door de parochiële armbesturen en de Vincentiusverenigingen vooral mensen geholpen die ook kerkbetrokken waren. Want als je de leer en de regels van de kerk volgde kreeg je ook eerder greep op je situatie. Die hulp werd steeds meer beleefd als bevoogding. Armoede is lang niet altijd het gevolg van eigen stomme fouten of gebrek aan discipline. Al lange tijd wordt iedereen geholpen; niet structureel, maar in een acute schrijnende situatie.

Anoniem of zichtbaar

Van den Hoogen ziet in het netwerk een zekere spanning tussen verenigingen, die vooral achter de schermen willen werken en anderen die juist duidelijk zichtbaar willen zijn. Het is overal de kunst voor Vincentiusverenigingen om hun eigen plaats te vinden binnen het plaatselijke netwerk van de armoedebestrijding. Bij Caritaswerkgroepen zie ik dezelfde spanning: achter de schermen stille armoede discreet aanpakken en niet teveel aan de weg timmeren; er zouden eens teveel aanvragen kunnen komen. Of juist heel zichtbaar zijn en binnen het geheel de onmisbare rol vervullen van het lenigen van financiële nood als voorliggende voorzieningen in een acute situatie ontbreken. Veel particuliere organisaties hebben een concreet 'product' in de aanbieding, van kleding en laptops tot morele ondersteuning bij een schuldsaneringsproject toe. Maar geen geld. Dat hebben Vincentius en Caritas wel. Tegenwoordig moet je wel aan de weg timmeren, willen hulpverleners en mensen in nood je weten te vinden. Heb je een klein budget, dan werk je samen met bijv.

In het project "elkaar ontmoeten" verzorgt de VV Nijmegen een heerlijke lunch voor mensen die eenzaam zijn
[Fotograaf: Linda van Aken]

een noodfonds, dat ook uit andere bronnen kan putten. Dit spel krijgen Caritaswerkgroepen gaandeweg steeds beter in de vingers. Voor kleinere Vincentiusverenigingen kan dit moeilijker zijn.

Toekomstperspectief

Aan toekomst zitten meerdere kanten. Eén is het aantrekken van voldoende vrijwilligers. Nu zijn dat voornamelijk gepensioneerden. Maar wat blijkt, in heel Europa? Als er een zinvolle en breed bekende activiteit van Vincentius is trekt dat nieuwe mensen, voornamelijk kersverse gepensioneerden. Veel jonge pensionados zijn vitaal en willen graag iets zinvol doen in een positieve omgeving, daarbij gesteund door hun partners. Zo kan het werk doorgaan. Het werk is praktisch en de sfeer is gemoedelijk. Wil een club blijven bestaan, dan zijn vrijwilligers en een zinvolle activiteit alleen niet genoeg. Er moet ook een duidelijk eigen verhaal zijn, een herkenbare identiteit. Want je kunt als pensionado of iets jonger mens ook vrijwilliger worden in een kringloopwinkel, waarvan er 1.700 in Nederland zijn. Of bij een voedselbank, een kledingbank, een stichting Leergeld, een inloophuis of een caritaswerkgroep, om wat maar voorbeelden te noemen van activiteiten gericht op mensen met weinig geld. Waarin onderscheid je jezelf, als Vincentiuswinkel met tweedehands kleding, van een Kringloopwinkel? Die laatste is commerciële. De winst gaat niet (zoals bij Vincentius en ook bij Emmaus) naar goede doelen. En de gerichtheid is niet primair op de klantenkring van mensen met een kleine beurs. Maar vaak is het wel een werkervaringsplaats voor mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Voor dat laatste is dan weer professionele aansturing nodig, en dat kost geld. Terwijl Vincentius alleen met vrijwilligers werkt. Er hangt een

andere sfeer bij Vincentius dan bij een Kringloopwinkel.

Eigen sfeer

Volgens Van den Hoogen heeft het Nederlandse katholieke volksdeel een eigen geschiedenis wat betreft zelfbewustzijn. In België is het bijvoorbeeld heel gewoon om een Vincentius-bijeenkomst te openen met gebed. Dat zie je hier niet snel gebeuren. Hier hoort bidden en een duidelijke katholieke identiteit bij de parochie, bij de pastoor. Vincentianen zijn doeners, wars van grote woorden. Toch heeft bijvoorbeeld de eigen sfeer van de winkels en andere activiteiten van Vincentius alles te maken met de katholieke achtergrond. Net als bij voedselbanken en kledingbanken, vaak initiatieven van christenen, staat de hartelijke ontmoeting met arme mensen centraal. Je wordt niet als klant maar als mens tegemoet getreden. Er is vaak een tafel om elkaar te ontmoeten. Vrijwilligers gaan het gesprek met je aan. De open sfeer zorgt ervoor dat mensen eerder uitkomen voor hun financiële situatie. Er wordt niet zo gauw iets gek gevonden en er wordt meegedacht over wat er aan de situatie te doen is. Er is humor en zelfspot. Allemaal kenmerken voor een katholieke cultuur. Maar als mét de parochies ook de katholieke cultuur verdampt, is het des te belangrijker deze intern te cultiveren. Dit is binnen de Vincentiusvereniging, en ook bij het meer oecumenische SchuldHulpMaatje Nederland, een belangrijk thema. Deze beweging moet van binnenuit komen, uit behoefte aan een bezielend verhaal. Een groter christelijk zelfbewustzijn is noodzakelijk naar de toekomst toe.

Zie www.vincentiusvereniging.nl en klik door naar de locaties, bijvoorbeeld www.vincentiusnijmegen.nl.

Het begint met omtinken!

Jan Bosman is coördinator van Solidair Friesland

Jan Hubers profileert zich als penningmeester van de Sint Vitusparochie ook als oud-directeur van Omrin, de Friese afvalverwerker.

Omrin betekent kringloop. Bij Omrin rijden alle wagens op biogas, dat bij de verbranding gewonnen wordt. Daarin was Jan pionier. Denken in kringloop is een noodzaak voor het behoud van de natuur en de schepping, en is ook goed voor de portemonnee. Omrin betekent ook omtinken. Anders denken door om te zien naar wat duurzaam is. Daar begint het.

Onderhoud van kerkgebouwen

Als penningmeester is Jan Hubers eerstverantwoordelijke voor het gebouwenbeheer van de parochie. De kerken, pastorieën en ander vastgoed, dat eigendom is van de parochie. Daaronder valt ook het Titus Brandsma Huis, waar Solidair Friesland werkruimte huurt. Het Titus Brandsma Huis is tijdelijk gesloten als gevolg van een ingrijpende verbouwing. Het pand wordt geschikt gemaakt voor deels bewoning en deels behoudt het zijn functie als activiteitscentrum van de parochie en kantoor van Solidair Friesland.

Duurzaamheidstest

Jan Hubers: "Er zijn vijf essentiële acties waarmee een parochiebestuur begint. Ten eerste: wees je bewust van de huidige energielasten. Voor parochies zijn dat vooral stookkosten van de kerkruimte. Die zijn hoog. Maar goed te regelen omdat ze weinig gebruikt worden. Vergeet vooral de bijruimten niet, zoals de pastorie, vergaderruimtes en cursusruimte. Die worden veel meer gebruikt. Ten tweede: wat is al gedaan? Er kan veel energiewinst gehaald worden met dubbel glas, dak-, vloer- en spouwmuurisolatie. Ten derde: Wanneer kunnen verbeteringen begrotingstechnisch

worden gepland? Combineer verduurzaming met (noodzakelijk) groot onderhoud. Maak gebruik van de afschrijvingstermijnen en groot onderhoud van significante delen, zoals vloeren en daken. Punt vier: schakel waar dat kan om van gas naar elektrisch. De toekomst is: we gaan van het gas af. Maak een goede afweging. Inventariseer de bezettingsgraad. Dat is ook de visie van de parochie. Doe het wel met beleid. De berekening is professioneel aangepakt. Wat is de isolatiewaarde van het dak? Hoeveel panelen kunnen er geplaatst worden? We hebben het laten onderzoeken door een deskundig bureau en vervolgens laten we offertes maken. Dat is de vijfde actie: laat het professioneel aanpakken door deskundigen. Van de calculatie tot de montage en de onderhandelingen over de opbrengsten schakel ik deskundigen in. Het moet financieel interessant zijn, en goed en veilig."

Wytgaard als voorbeeld

De katholieke kerk van Wytgaard maakt deel uit van de Vitusparochie. Naast Leeuwarden en Wytgaard behoren ook Jirnsom, Wergea en Easterwierrum tot de Vitusparochie. Jan Hubers maakt van alle 'locaties' van de parochie een analyse van de staat van onderhoud en energieverbruik en van de kansen die regulier onderhoud en economische afschrijving biedt voor verduurzaming. "In Wytgaard kon al het dubbel glas - geplaatst in 1995 - vervangen worden. Het dak was afgeschreven en is nu volledig geïsoleerd en vol zonnepanelen geplaatst. In Wytgaard bleek verduurzaming haalbaar. De kerk is geen rijksmonument en heeft een plat dak. Daar liggen nu 70 zonnepanelen van 1 x 1,5 meter. Die worden steeds goedkoper en steeds rendabeler. De opbrengst is 20.000 kWh per jaar. We hebben alleen geïnvesteerd voor eigen gebruik. Om ener-

Jan Hubers voor het
Titus Brandsma Huis
[Fotograaf: Jan Bosman]

gieneutraal te zijn. De ruimtes met een hoge bezettingsgraad worden nu verwarmd met infraroodpanelen in plaats van de CV. Infraroodverwarming is 75% goedkoper dan conventionele cv-radiatoren en 20% doelmatiger dan conventionele elektrische verwarming. De meeste mensen vinden het ook een aangename warmte. Alle radiatoren zijn verwijderd. De kerkzaal blijft wel op de CV aangesloten omdat die gemiddeld eens per week een paar uurtjes wordt gebruikt. Daarnaast is meteen de isolatie aangepakt. De isolatiewaarde van het gehele complex is verhoogd van 2.5 naar 6.3!"

De operatie heeft veel opgeleverd voor het milieu en als kostenbesparing van de parochie. "Er werd per jaar 10.000 m3 gas gestookt. Dat is teruggebracht naar 2.500 m3 per jaar. We hebben de isolatie van de ramen en muren verbeterd - denk daarbij overigens wel aan voldoende ventilatie - en gebruik gemaakt van de begrotingstechnische ruimte als gevolg van afschrijvingen. In totaal gaat de elektriciteitsrekening naar € 0 en de gasrekening wordt met 75% teruggebracht. Dat is de doelstelling, die gaan we ook halen. Daarop is geïnvesteerd omdat het boekhoudkundig kon. De totale investering bedraagt € 35.000 incl. BTW en wordt in 12 jaar afgeschreven. En vanaf nu draai je qua stoom al energieneutraal. De opbrengst van de zonnepalen is gemiddeld € 2.000 per jaar."

Het Titus Brandsma Huis

Het parochiebestuur heeft een visie ontwikkeld en haar steun gegeven om duurzaamheid

op alle terreinen toe te passen. De parochie is aangesloten bij de Groene Kerk. Dat gaat veel verder dan alleen gebouwenbeleid. Ook in vieringen, catechese en scholing wordt aandacht besteed aan de keuze voor materialen en middelen. De parochie gebruikt geen wegwerpmaterialen meer. Koffie wordt geserveerd in kommetjes van aardewerk.

Het Titus Brandsma Huis is nu aan de beurt. "Daar is een grote inhaalslag nodig. Er is nooit aandacht besteed aan verduurzaming. Nu kan dat, omdat het ook hier begrotingstechnisch kan. Overal komt dubbel glas, isolatie, infraroodverwarming, en waar het kan een paar zonnepanelen. Dat is helaas beperkt mogelijk omdat het complex rijksmonument is. Het binnenhalen van subsidies voor verduurzaming viel helaas tegen. De kerken staan vaak niet vooraan bij het subsidieloket en er is weinig expertise. Maar ook daarvoor zijn deskundigen. Ik mag graag hardlopen en ben ook penningmeester van de atletiekvereniging. Daar zijn veel meer mogelijkheden voor BTW-vrijstelling. Misschien dat er kerkelijke koepelorganisaties opgericht kunnen worden voor collectieve regelingen of inkoop van investeringen in duurzaamheid." Jan kan nog uren doorpraten. Hij is gepassioneerd voor verduurzaming. Zo heeft hij ook altijd willen werken. Gedreven, ondernemend, met zorg voor de omgeving, en bij zichzelf blijvend in de functies waarin hij werkt. En van daaruit men anderen in gesprek gaan over zijn visie op mens en samenleving, over ethiek en verantwoord omgaan met de schepping. Ik ken Jan ook van de atletiekvereniging. Duurlopen is onze gedeelde liefhebberij. Een eigenschap die je in de diaconie en in de strijd voor verduurzaming goed van pas komt. We houden vol. We zijn op de goede weg.

www.solidairfriesland.nl
Solidair Friesland is tijdelijk gehuisvest aan de Wijnhornerstraat 190, 8932 EZ Leeuwarden.

Thijs Tromp over diaconie als inclusieve praktijk

Jan Maasen is medewerker Dienen en Missiesecretaris Bisdom Rotterdam

Thijs Tromp hield op 16 oktober 2020 zijn oratie als bijzonder hoogleraar Diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit, vestiging Amsterdam. Hij volgde Herman Noordegraaf op. Het is een part-time functie.

Daarnaast blijft Tromp directeur van Reliëf, een christelijke vereniging van zorgaanbieders. Die achtergrond kleurt zijn rede en het onderzoeksprogramma, dat hij nastreeft. Het thema inclusie staat daarin voorop. In oktober sprak Tromp in de onlinebijeenkomst een verkorte toespraak uit. Deze samenvatting gaat uit van de geannoteerde schriftelijke versie. Waar Tromp als protestant spreekt over diaconaat, wordt hier het begrip diaconie gebruikt.

Ambivalent imago

Diaconie heeft volgens Tromp te kampen met een ambivalent imago. Enerzijds oogt zij volop lof voor haar werk van barmhartigheid en caritas, anderzijds wordt de diaconale praktijk nog steeds geassocieerd met bevoogding en eenkennigheid. Dit bedenkelijke imago illustreert hij met Herman Finkers in de rol van pastoor: "Ik liep eens op straat en daar zag ik een man liggen, in de goot. Ik boog mij naar de man toe en vroeg of hij misschien hulp nodig had. Dat kon de arme stakker goed gebruiken. Ik vroeg hem of hij wel geloofde dat de Heer was neergestegen naar de hemel. 'Nee', antwoordde de man beslist: 'ik geloof dat de Heer Jezus is omhooggedaald naar de hemel'. De pastoor schudde zijn hoofd en zei: 'Tja, dat is natuurlijk een kwestie van geloof. Daar worden we het dus niet over eens. In dat geval kan ik helaas niets voor u betekenen.'" Deze dialoog raakt aan sjablonen, die de diaconale praktijk nog steeds parten spelen. Ten eerste is de rolverdeling klassiek: een machtige helper,

met religieus mandaat, buigt zich met ontferming neer over een armzalige hulpontvanger. Ten tweede, en minstens zo confronterend, is diaconale hulp er alleen voor wie de geloofsuitgangspunten van de helpende gemeenschap deelt: eigen mensen eerst. Misschien achterhaald, maar de beelden leven nog steeds. Met het thema 'inclusie' wil Tromp ruimte scheppen voor de erkenning van alle betrokkenen in de diaconale praktijk als subjecten in een wederkerige relatie. Daarvoor maakt hij een uitstapje naar de wereld van de zorg.

Verschuivingen in de zorg

In de wereld van de professionele zorg heeft zich in de afgelopen decennia een fundamentele verschuiving voorgedaan in de opvattingen over zorg en hulpverlening. Bevoogdende hulp is veranderd in een vorm van samenwerking tussen gelijkwaardige partijen. Respect voor de autonomie van patiënten en cliënten wordt nu beschouwd als het belangrijkste ethische principe. De rechten van zorgvragers zijn scherp geformuleerd en hun positie is versterkt. Bij medische handelingen hebben patiënten inspraak en worden behandelplannen meer en meer gezamenlijk opgesteld. In de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking is 'niets over ons, zonder ons' een bekende slogan geworden.

Inclusie

Ook is er structureel aandacht gekomen voor het versterken van de sociale positie van mensen met een beperking. De inclusiebeweging streeft ernaar, dat elke burger volledig toegang heeft tot publieke voorzieningen, zoals onderwijs, werk, medische zorg, huisvesting, sociale voorzieningen en faciliteiten voor sport en ontspanning én dat men op

een betekenisvolle wijze kan deelnemen aan een of meer sociale netwerken op basis van wederkerigheid. Dat geldt niet alleen voor mensen met een beperking, maar ook voor mensen met psychische beperkingen, LHBTI-ers of mensen met een niet-westerse afkomst (Black Lives Matter). Hoewel het streven naar inclusie breed onderschreven wordt, ziet de werkelijkheid er vaak anders uit: er bestaan in de praktijk nog steeds allerlei hardnekkige vormen van uitsluiting.

Weerbarstige praktijk

Tromp geeft drie verklaringen voor dit verschil tussen wens en werkelijkheid. Bij de eerste verklaring wordt gekeken naar de drie niveaus, waarop inclusie vorm krijgt. Bij het technische niveau gaat het om praktische maatregelen die participatie mogelijk moeten maken. Het juridische niveau betreft de wetgeving, waarmee de overheid deze maatregelen kan afdwingen. Het derde niveau is het morele niveau: inclusie slaagt alleen, indien organisaties en gemeenschappen bereid zijn om inclusie in de praktijk vorm te geven. Dit derde niveau is vaak de zwakste schakel. Voor de tweede verklaring gaat hij te rade bij de socioloog James Hampshire. Die stelt, dat zowel het grote draagvlak voor inclusie als de weerbarstige praktijk ingebakken zijn in de westerse liberale democratie. Enerzijds garandeert de wetgeving gelijke rechten voor alle burgers, anderzijds gedijt de kapitalistische economie op internationale openheid en samenwerking. De groeiende pluralisering van de samenleving, die daarvan het gevolg is, ondermijnt de 'verbeelde nationale identiteit', die burgers een gevoel van erbij horen moet bieden. Politici staan voor de opgave om te dealen met deze gevoelens van onbehagen vanwege de toenemende pluraliteit, terwijl ze tegelijk moeten opkomen voor de rechten van ieder individu. Insluiting en uitsluiting vormen zo een weerbarstig en gelaagd complex, met enerzijds een hoge morele gevoelig-

heid voor vormen van uitsluiting (zie ook de telkens opvlammende publieke ophef over incidenten) en anderzijds een onbehagen over het vreemde en de vreemden in de samenleving.

Een derde verklaring biedt het morele ideaalbeeld van burgerschap in onze samenleving met zijn nadruk op zelfredzaamheid, autonomie en individuele verantwoordelijkheid. Voeg je dit bij de toenemende snelheid en complexiteit van sociale processen in onze samenleving als gevolg van de digitalisering en de opkomst van de meritocratisch ingerichte netwerkstructuur, dan is het geen wonder dat veel mensen buiten de boot vallen. Veel basisvoorzieningen zijn ontoegankelijk, aldus het WWR-rapport 'Weten is nog geen doen', omdat ze een beroep doen op hoog ontwikkelde mentale vermogens, waarover een groot deel van de doelgroepen van de inclusie-agenda juist niet beschikt.

Diaconie en de marge

Voor de diaconale praktijk is sociale uitsluiting een bekende realiteit. Diaconie richt zich op vrouwen, mannen en kinderen, die zich niet zelfstandig kunnen redden en in de marge verblijven. Tromp ziet wel een opmerkelijke verschuiving in deze praktijk. In het verleden heeft de diaconie juist door het verlenen van barmhartige noodhulp en structurele ondersteuning bijgedragen aan het in stand houden van de marge. Eeuwenlang hadden de kerken in Nederland de dominante positie in de zorg voor armen en andere mensen in nood. Het lidmaatschap van een kerkgenootschap was voor veel mensen een

Thijs Tromp

Franciscustafel Apeldoorn na de maaltijd

[Fotograaf: Lonneke Gunnink-van de Berg]

Dat heeft wel geleid tot het doorbreken van de eenzijdige focus op barmhartigheid en tot meer inzet voor gerechtigheid en rechtvaardige verhoudingen. Maar het ideaal van de 'kerk voor anderen' heeft het niet gehaald, onder meer op grond van de

vorm van sociale zekerheid, wat voor een deel de hoge kerkbetrokkenheid tot aan het eind van de 19^e eeuw verklaart. Tromp vervolgt dan: "Omdat veel van de armen en hulpbehoevenden niet actief participeerden aan de kerkelijke gemeenschap, markeerden de diaconieën met hun hulp de scheiding tussen een centrum van de relatief welvarende burgerij en een marge van de armen. Stigmatisering door merktekenen op de kleding, onaangekondigde huisvisites, verplicht kerkbezoek en een verheffingsagenda met vernederende uitwerking hebben afbreuk gedaan aan het imago van de diaconie als bondgenoot van de armen." (p. 7) Toen de overheid in de loop van de vorige eeuw de dominante positie in de armenzorg overnam, verloren veel kerkelijke diaconieën het contact met de mensen in de marge. Als er nog wel sprake was van een vorm van diaconale presentie in de marge, gebeurde dat vooral door verschillende vormen van kerkelijk maatschappelijk werk op zekere afstand van de kerkelijke gemeenschappen. De Duitse diaconiewetenschapper Herbert Haslinger ziet in deze dynamiek van diaconale uitbesteding een belangrijke oorzaak voor het verschijnsel, dat de kerk, ondanks haar goede bedoelingen, de marginalisering van mensen in nood bevestigt en in stand houdt. Na de Tweede Wereldoorlog hebben theologen als Van Ruler en Hoekendijk een maatschappelijk betrokken apostolaatstheologie voorgesteld, waarin diaconie niet langer een functie van de kerk was, maar de kerk zelf diaconie is. "De kerk is pas kerk, als zij er is voor anderen."

vrees dat de kerk haar eigen identiteit zou offeren aan haar missionair-diaconale functie en daardoor niet langer herkenbaar zou zijn als heilige gemeenschap van God. Die situatie heeft zich bestendigd. Mede door de krimp hebben de meeste kerken de handen vol aan zichzelf. De dichotomieën van 'binnen en buiten', en 'kerk-wereld' zijn nog steeds werkzaam, evenals de neiging om de presentie in de marge over te laten aan daarvoor geschikte organisaties.

Gemeenschap van vrede

Barmhartigheid en gerechtigheid als gestalten van de *diakonia* van de kerk ontleen hun betekenis aan het verhaal waarvan zij leeft: het verhaal over de omgang van God met Abraham, met Israël, met Zijn zoon, Jezus Christus, de gezalfde dienaar van de Heer, die aan armen het goede nieuws heeft gebracht en zijn leven heeft ingezet voor de bevrijding van velen uit Israël en uit de volken. Dit verhaal moet begrepen worden vanuit het einde, vanuit het verlangen naar een wereld waar liefde en gerechtigheid de toon aangeven, waar alle volken in vrede de maaltijd zullen gebruiken. Het eschatologisch perspectief van vrede vormt de horizon waartegen de grondwoorden barmhartigheid en gerechtigheid hun betekenis krijgen. Armoede, onrecht, discriminatie, uitbuiting en uitsluiting verschijnen als obstakels op de weg naar vrede en doen een appèl om bij te dragen aan een gemeenschap van vrede en recht. Het verlangen naar vrede drijft de leerlingen van Jezus

er toe grenzen over te steken en het contact te zoeken met mensen die om wat voor reden ook buitengesloten worden.

Vanwege deze diaconale kern van dit verhaal vindt Tromp het bedenkelijk, wanneer de kerk diaconie beschouwt als een van haar functies. De kerk heeft geen diaconie, maar is diaconie. Dit wordt zichtbaar in het hart van de christelijke liturgie: "in eucharistie en avondmaal is Christus aanwezig in het breken en delen van het brood en het drinken van de wijn, gaven die meegebracht zijn door de tafelgenoten, ieder naar draagkracht, en die vervolgens verdeeld worden onder elkaar en onder allen die het nodig hebben." (p. 9)

Bijdrage aan inclusie

Vanuit dit perspectief stelt Tromp zich de vraag wat diaconie kan bijdragen aan inclusie in kerk, zorg en samenleving. Hij constateerde eerder, dat in een politiek liberale samenleving technische en juridische inclusie nog niet hoeven te leiden tot insluiting van mensen in een gemeenschap, waar aandacht, tijd, erkenning en betekenisvolle relaties kunnen groeien. Juist hier ligt de ruimte voor een eigen bijdrage van diaconie. Op basis van de diaconale roeping om er te zijn voor anderen, in het bijzonder de minsten, kan zij plaatsen scheppen waar betekenisvolle relaties tot stand kunnen komen. Dat gebeurt her en der al. Tromp is onder de indruk van de vele initiatieven, die hij tijdens zijn verkenningsronde is tegengekomen, zoals inloophuizen, voorzieningen voor maatschappelijke opvang, maaltijdprojecten, ontmoetingsplaatsen en maatjesprojecten.

Onderzoeksvragen

Die diaconale praktijken wil Tromp ondersteunen en verder brengen. Voor zijn leerstoel ziet hij verschillende onderzoeksvragen, verbonden aan het thema inclusie. Een eerste vraag betreft de omgang met de diaconale identiteit. Hoe expliciet moeten diaconale organisaties de band met de christelijke identiteit leggen? Tromp wijst in dit kader op het denken van Letty Russell, een theoloog die zich levenslang heeft ingezet voor de kerk als een inclusieve praktijk. De kerk moet niet alle kaarten op één tafel zet-

ten, de liturgische tafel in het herkenbare kerkgebouw, maar ook waarde toekennen aan de keukentafel. De tafels in het centrum en in de marge moeten met elkaar verbonden zijn. Wat zij gemeenschappelijk hebben, zijn de tafelmannieren: brengen, breken, delen, oftewel dienstbaarheid en gastvrijheid. Hoe de communicatie tussen de verschillende tafels vorm kan krijgen, is daarmee een van de onderwerpen van zijn onderzoek. Een tweede vraag gaat over hoe deze diaconale praktijken vanuit het schema subject-object kunnen toewerken naar die horizon van de betekenisvolle ontmoeting tussen veelkleurige mensen. De focus ligt op ontmoetingen met mensen die in meerdere opzichten een grote kans lopen op sociale uitsluiting.

Kerk in de marge

De kerk moet zich volgens Tromp niet vanuit het centrum met ontferming buigen over mensen in de marge, maar staande naast mensen in de marge werken aan voorwaarden voor betekenisvolle ontmoetingen. Dat de kerk zelf langzaam opschuift naar een marginale positie in de samenleving, hoeft niet alleen zorgelijk te zijn. Voor diaconale presentie in de samenleving kan het ook een zegen zijn. "Alleen naast mensen in de marge kan iets ontstaan van een waarachtige ontmoeting." (p. 12)

Thijs Tromp heeft een mooie agenda gepresenteerd voor de leerstoel diaconaat. De vraag is, of hij niet te optimistisch is over de mogelijkheden van de kerk in de marge. In hoeverre is er werkelijk sprake van een breuk met een bevoogdende traditie van eeuwen? Zijn de diaconale projecten, die hij bezocht heeft, niet evenzovele voorbeelden van uitbesteding van de diaconie door de plaatselijke kerken? De kleiner wordende lokale geloofsgemeenschappen worden in feite exclusiever. Is bekering voor hen nog mogelijk?

De volledige oratie, de film van de uitgesproken rede, en de geluidsversie zijn alle te vinden op <https://www.stichtingrotterdam.nl/nl/nieuws-lezingen/>

Hoe rechtvaardig is de bijstand?

Hans Oldenhof, diocesaan diaconaal werker

In 1965 veranderde er veel voor de parochiële armbesturen. De katholieke minister Marga Klompé loodste de Bijstandswet door het parlement.

Voorheen waren armen object van medelijden; zij moesten worden geholpen, maar ook worden opgevoed en gedisciplineerd. De verandering werd geduid als 'van genade naar recht'. Als je tijdelijk niet in je eigen levensonderhoud kon voorzien kreeg je recht op bijstand. Een hele stap vooruit, die in tal van westerse landen werd gezet.

Heruitvinden van armbesturen

Het lukt armbesturen zich opnieuw uit te vinden, want er bleven genoeg schrijnende situaties, waarin een gemeentelijke Sociale Dienst niet direct kon bijspringen. De PCI en andere kerkelijke of mede uit de kerken voortgekomen organisaties bleven samen het laatste vangnet. Ze zijn dat tot op de dag van vandaag en zij werken steeds meer samen. Door de overheid worden zij erg gewaardeerd. Zij mogen vaak meepraten over het gemeentelijk armoedebeleid. In de praktijk van de noodhulp komen zij de overheid ook tegen, met name in de concrete beslissingen die genomen zijn over korting op of intrekking van de bijstand, over het opleggen van boetes, over wachttijden. Beslissingen zijn lang niet altijd begrijpelijk en kunnen als onrechtvaardig ervaren worden door de betreffende burger én door het caritaswerkgroep lid dat op bezoek gaat. Hij of

zij vraagt zich af: wat zit er voor logica achter deze beslissing? Er is meestal geen tijd en ruimte om hierover een onbevangen gesprek met de Gemeente of met hulpverleners aan te gaan. Je blijft met allerlei vragen zitten.

Morele discussie vervaagt

Maatschappelijk zijn morele vragen ook naar de achtergrond verdwenen. De discussie wordt veelal versmald tot de vraag of het beleid doelmatig is, bijv. om mensen aan het werk te krijgen. De morele focus is gericht op fraude en misbruik. Maar in de ethiek gaat het niet alleen over de vraag of mensen zich aan de regels houden en of de BV Nederland met het heersende beleid gediend is. In de ethiek gaat het ook over de regels zelf en over wat voor maatschappij ons daarbij voor ogen staat. Hoe willen wij omgaan met de meest kwetsbare personen en groepen? Hoe behouden of hervinden zij hun waardigheid? Minister Marga Klompé had hier oog voor.

Streng maar onrechtvaardig

Onlangs verscheen 'Streng maar onrechtvaardig. De bijstand gewogen'. De titel verwijst naar een politieke stellingname. Sociale wetenschappers schreven een vijftiental artikelen op basis van gedegen onderzoek naar de feitelijke ontwikkeling, in Den Haag en op gemeentelijk niveau, rond de bijstandsverlening. Deze wetenschappers weten dat waardevrij onderzoek niet bestaat. Ze zijn heel duidelijk over de waarden, die bril

waarmee zij naar de feiten kijken. Dit zijn herverdelende rechtvaardigheid, vertegenwoordiging, erkenning en solidariteit. Dit komt sterk overeen met de centrale waarden uit het katholiek sociaal denken. Rechtvaardigheid en solidariteit spreken voor zich. Vertegenwoordiging (kunnen meepraten) en erkenning worden daar gezien als concretisering van het respect voor de menselijke waardigheid. In het katholiek sociaal denken is bijstand van overheidswege om armoede te voorkomen een recht. Dit boek is een must voor Caritas en ieder die wil leren om vanuit morele vragen naar armoede en armoedebestrijding te kijken.

De werkelijkheid van de bijstand

Waar praten we over als het gaat om bijstandsverlening anno 2021? Eén op de drie à vier uitkeringsgerechtigden onder de AOW-leeftijd is afhankelijk van een bijstandsuitkering. Andere uitkeringen zijn bijv. de WW, de WIA en de Wajong. Het gaat bij de bijstand om meer dan 400.000 mensen, van wie ongeveer de helft door gemeenten worden gezien als 'met een lange afstand tot de arbeidsmarkt'. De meesten van hen zijn laagopgeleid, hebben geen startkwalificatie en worstelen nogal eens met hun gezondheid (vooral psychisch), zijn laaggeletterd of spreken niet goed Nederlands. Boven op hun werkloosheid hebben veel mensen andere problemen: spanningen thuis, schulden of verslavingsproblematiek. Om hen maatschappelijk te laten participeren en zeker als het gaat om begeleiding bij het vinden van werk is meer nodig dan alleen een uitkering. In ons land wordt er sinds 1990 gehamerd op 'van vangnet naar trampoline' en 'van passief naar actief'. Maar het percentage van het bruto binnenlands product dat besteed wordt aan actief arbeidsmarktbeleid is de afgelopen tien jaar gehalveerd tot 0,6 procent (Frankrijk en België 0,9, Zweden 1,3 en Denemarken 2 procent). Vooral de investeringen in scholing en training zijn uitzonderlijk laag. De activering die er wel is, is vooral gericht op de kansrijken. Uit onderzoek blijkt dat de bijstand voor velen niet toereikend is. Kinderen zijn daar nog het meest de dupe van. Het verschil tussen

wat mensen nodig hebben en de hoogte van een bijstandsuitkering is bij mensen met kinderen het grootst: € 165,- per maand. Daar komt bij dat de kans om werk te vinden vanuit de bijstand miniem is. Per jaar vindt één op de tien bijstandsgerechtigden een baan. Na drie jaar in de bijstand is die kans geslonken tot minder dan een op de twintig. Wie wel werk vindt, treft een tijdelijke baan en valt snel weer terug in de bijstand.

Grote wijzigingen

Sinds 1965 is er veel veranderd in de voorwaarden voor het ontvangen van een bijstandsuitkering. In het begin was het voldoende als men solliciteerde naar werk dat in het verlengde lag van de eigen opleiding en werkervaring. Gaandeweg werden steeds meer plichten toegevoegd. Opleiding en arbeidsverleden doen er niet meer toe. Je moet veel breder solliciteren. Vrijwilligerswerk kan verplicht worden. In de Participatiewet van 2015 is verder sprake van een verhuisplicht, een kledingvoorschrift en een taaleis. Als je niet aan je verplichtingen voldoet kan de uitkering worden gestopt of beperkt. Leningen en giften van familie of vrienden worden gekort op je uitkering. De drempel om een uitkering te krijgen is hoog geworden. Van bijstandsgerechtigden wordt verwacht dat ze positief blijven denken én iets terugdoen voor de samenleving, ook als dat een taak is die helemaal niet aansluit bij hun wensen en ambities. Een training positief denken, zoals die op veel plekken verplicht wordt aangeboden, wordt in het boek 'wreed' genoemd, omdat de kans op vast en goed werk minimaal is. Ten slotte zijn de kansen om trainingen of scholing te volgen te klein en hebben mensen vaak weinig inspraak over hoe ze worden behandeld.

T. Kampen, M. Sebrechts, T. Knijn, E. Tonkes, red., 'Streng maar onrechtvaardig. De bijstand gewogen', Een uitgave van het Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken, Van Gennep, 2020, IUSBN 0-78461-645289, 262 pag., Prijs € 19,90.

Arm en rijk in crisis

Hub Crijns is bestuurder landelijk katholiek Diaconaal Beraad

Exegeet Teunis Hofman beschrijft in een persoonlijke zoektocht de ontvangst en relevantie van de parabel over de rijke man en de arme Lazarus in Lucas 16.

De auteur start bij de actuele thematiek van arm en rijk tijdens de internationale kredietcrisis van 2008 en later en de huidige coronacrisis. In uitgebreide bijlagen gaat hij in op de beschikbare actuele gegevens rond rijk en arm, schulden, ongelijkheid en uitsluiting.

Een tweede uitgangspunt is de parabel van Jezus over de rijke man en de arme Lazarus in Lucas 16. Deze tekst heeft flink doorgewerkt in toneelstukken, preken en traktaten vanaf de zestiende eeuw tot begin achttiende eeuw. De vraag is of het teveel aan rijkdom en teveel aan armoede is op te lossen en of de gelijkenis in Lucas 16 daarvoor een ethische handreiking biedt.

Theologie en economie

De auteur T. Hofman doceerde van 1994 tot aan het emeritaat in 2014 Nieuw-Testamentische vakken aan de Theologische Universiteit Apeldoorn. Hij maakte naast bijbeluitleg de combinatie met de context van de samenleving waarin teksten ontstaan of gebruikt worden. Met name treft hem de ongelijkheid tussen rijk en arm en zoekt hij naar manieren om die te verminderen. Uit de bijbel komen waarden als oog voor de schepping, (her)verdeling van geld en goed, gerechtigheid en duurzaamheid. Steeds is er de appelerende vraag hoe die ethiek vorm te geven in het sociaal-

economisch handelen van vroeger tijden en deze tijd. Die rode draad komt te voorschijn in deze grondige studie. Het hedendaags sociaal-economisch systeem is gebaseerd op markt en kapitalisme. Daarin geldt dat de wet van groei en vooruitgang ertoe zal leiden dat uiteindelijk iedereen deel krijgt aan welvaart. De internationale kredietcrisis van 2008 en later liet het internationale financiële systeem in elkaar vallen. De banken moesten gered worden door

overheden vanwege het algemeen belang. Er zijn toen veel vragen gesteld rond het ethische besef binnen de wereld van financiën en kapitalisme. Er bleek een botsing van soorten ethiek te leven tussen kapitalistische en christelijke waarden. Die vragen bleven doorklinken. Kritiek bleef, zoals in de internationaal breed opgezette analyses van Piketty. De wereld in de covid-19 crisis ziet zich voor dezelfde problemen geplaatst. Ook nu draait het om vragen van eerlijke verdeling van lusten en lasten. Maar de marktmechanismen veranderen

nog nauwelijks. Overheden steunen opnieuw met grote kapitaalinjecties het economisch en financieel systeem. Maar bereikt die steun uiteindelijk ook de kwetsbaren grepen, of gaat de uitsluiting en ongelijkheid verder? Hebben we een bron voor ethische normen, en hoe kunnen we die toepassen?

Het evangelie als bron

In het eerste deel gaat de auteur in op de brontekst in Lucas 16 in de context van de

eerste eeuw in de christelijke jaartelling. De structuur van de tekst en de detail-exegese komen aan bod, waarbij met name gekeken wordt naar de ethiek rond het teveel aan rijkdom en teveel aan armoede zoals die uit de teksten naar voren komt. Gerechtigheid, eerlijk delen, keuzes maken zijn belangrijk in het economisch handelen. Daarna kijkt Hofman naar bronnen in de late Middeleeuwen, na de Reformatie, waaruit de ontvangst en de omgang met het evangelieverhaal blijkt. Ook gaat hij in op de context van deze bronnen in de Noordelijke Nederlanden. Hij bespreekt toneelspelen, preken en traktaten binnen de eigen tijdslijn en gaat in op de achtergronden van de auteurs. Hier komt de deskundigheid van Hofman volledig tot zijn recht. De exegeet is volop aan het werk.

De ontvangst van het evangelie

In het tweede deel gaat Hofman na, hoe auteurs de gelijkenis van de rijke man en de arme Lazarus verwerkt hebben. In de laat-Middeleeuwse bronnen komen sociaal-ethische motieven aan bod, zoals verantwoord rentmeesterschap, God als Eigenaar van de schepping, zorg voor de medemens als schepsel Gods en een goede omgang met geld en goed. Na het voorzien in eigen behoeften komt het delen met naasten in beeld. Rijken moeten werken aan hun geweten in relatie tot de tijdelijkheid van het leven op aarde. Overdaad, luxe en egoïsme worden gehekeld.

Relevantie van het evangelie

Is de gelijkenis van Lucas relevant voor sociaal-economisch handelen of voor beleid maken? De auteur verzamelt zijn resultaten met in acht neming van de diverse contexten. Daaruit komt een theologische en sociaal-economische bezinning voort op (mondiale) armoede en ontstaat een ethische handreiking voor het beleid van een nationale of Europese overheid. Daarbij komen de twee gesignaleerde crisis van de laatste tien jaar tevens in beeld. Nodig is een grondig doordenken van het omgaan met geld, mensen en goed. De auteur concludeert dat er nood is aan een bruikbaar ethisch kompas, dat zowel geldt voor het individu,

voor groepen, voor landen en voor de wereld. Juist ethiek kan de wetten van markt en kapitalisme intomen en uitwassen bestrijden. De bijbelse en evangelische bronnen geven daartoe bruikbare richtlijnen.

Praktijk en toekomst

In het laatste deel gaat de auteur in op de hedendaagse sociaal-economische praktijk, haalt de gevonden ethische motieven naar voren en vertaalt ze binnen die praktijken. Tenslotte volgt een uitgebreide slotbeschouwing. In enkele bijlagen worden recente gegevens rond het dysfunctioneren van het financiële systeem en rond arm en rijk, schulden en ongelijkheid aangereikt.

Gedegen studie

Het boek dat Prof. Dr. Hofman heeft afgeleverd is geen gemakkelijke kost. Het veronderstelt affiniteit met exegetisch en historisch tekstonderzoek, naast bondgenootschap in het ethisch appél rond de sociaal-economische dilemma's van rijk en arm. Dat merk je aan de opbouw. Er wordt de nodige aandacht gegeven aan het verkennen van de bronnen vroeger en nu. Gelukkig houdt de auteur ons als lezers goed bij de hand en legt uit welke stappen genomen zijn en welke zullen volgen. Maar het vergt doorbijten. De auteur gaat er van uit dat er kansen liggen voor een nieuwe, mondiale doorstart met lering en lessen geleerd uit de twee crisis van de laatste tien jaar. Hij wil perspectief bieden aan armen, mensen en groepen, die uitgestoten en ontheemd zijn. Dat vindt hij in volledige beschikking van de beschikbare middelen en in duurzame economie, transitie in energiebronnen en fundamenteel klimaatbeleid. De christelijke ethiek kan daarin wereldwijd leidend zijn.

Dr. T.M. Hofman, 'Arm en rijk in crises. Een persoonlijke zoektocht naar de receptie en de relevantie van Lucas 16 over de rijke man en de arme Lazarus', Baanhoekboek Sliedrecht, 2020, ISBN 90-8908-3084-00, 336 blz., hardcover, Prijs € 29,95.

Liefde en de samenleving

Hub Crijns is eindredacteur tijdschrift Diakonie & Parochie

Aart van den Dool is binnen het aartsbisdom Utrecht bekend, omdat hij lid was van de Steungroep Bedrijfspastoraat Apeldoorn en later bestuurder van de Stichting Arbeidspastoraat Aartsbisdom Utrecht. Hij is als theoloog werkzaam geweest in het bedrijfsleven.

Aart van den Dool is na zijn studie theologie aan de Universiteit van Amsterdam in de jaren zestig van de vorige eeuw geen predikant geworden, maar vond betrekkingen in verschillende bedrijven. Daarbij heeft hij een leven lang verbanden gelegd tussen economie, theologie ofwel tussen werkleven en geloofsleven. Zijn speciale belangstelling ging daarbij uit naar de visie op man en vrouw, zoals die volgens de Bijbelse geschriften zich in het Jodendom heeft ontwikkeld. De Bijbel ziet de verhouding tussen man en vrouw als een verbond tussen twee mensen in liefde en gelijkheid in navolging van God. God heeft immers een verbond gesloten met het volk Gods. In die visie gaat niet de man voorop en moet de vrouw maar volgen, maar is er sprake van samen gaan.

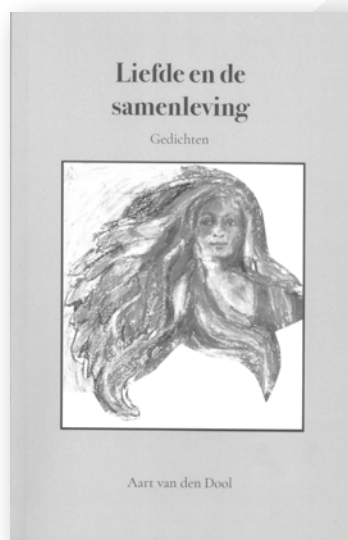
Schrijver en dichter

Aart van den Dool heeft de nodige artikelen geschreven in zijn leven. Die hebben een eigen leven geleid, zonder dat er veel op is gereageerd vanuit de samenleving. Zijn gedachten monden ook uit in kleine teksten, die bezinnend reflecteren op de grote thema's, voortkomend uit economie

en theologie. Sommige zijn gepubliceerd op facebook, andere staan al jaren in de gedichtenmap. Dat langzame dichtwerk heeft vorig jaar geleid tot de publicatie van de bundel *'Liefde en de samenleving'*.

Liefde

De gedichten zijn ingedeeld in drie grotere thema's: de liefde, de samenleving en de natuur en cultuur. We vinden korte teksten van vier regels en langere van een of anderhalve pagina. Daarbij zijn de pagina's niet lang: maximaal 24 regels. Het zijn geen betogen, maar mijmeringen. Interessant is dat in die kleine stukken tekst bijzondere vergezichten opdoemen. Over de liefde lezen we de volgende ontboezeming.

*Moet ik je zoenen of moet ik je kussen?
Ik kan niet kiezen daartussen
Onderdehand ben ik intussen
M'n leven lang daarover aan
het minnen en plussen*

Samenleving

In het hoofdstuk samenleving treffen we teksten over politiek, economie, kerk, bijbel, en ook de coronapandemie. Het zijn kleine vensters op grote problematieken waar we mee te maken hebben. Over de economie is het volgende neergeschreven.

*De economie is een monster dat de mensen
af wil schaffen
Geholpen door zijn dienaars die als honden
blaffen
En alleen trouw slaven werk verschaffen
Heel het mensdom staat hierbij te maffen*

De economische manier van denken heeft ook onze manier van kijken naar de wereld veranderd. Aart van den Dool weet deze grote kentering in vier regels scherp te omschrijven.

*Sinds de Verlichting worden onze bollen verlicht
Eindelijk zijn we voor dit eigen licht gezwicht
Nu worden alle raadsels gedicht
En voelen we ons vederlicht.*

Een ander gedicht gaat in op de (heil)staat en hoe we er mee om gaan.

*Een links of rechtse heilsstaat
Is altijd verraad
Aan de mens die praat
Met iedereen over goed en kwaad*

*En dat is precies waar het de democratie om gaat
Dat je het altijd open laat
Waarover en waarom het gaat
Het is een altijd durende praat-staat*

Natuur en cultuur

Het hoofdstuk natuur en cultuur wordt ook gekleurd door economie, politiek en religie. Het hangt allemaal met elkaar samen en waar economie uitbuit, politiek het hoofd buigt en religie zwijgt ontstaat een somber beeld. Die somberte is niet neerbuigend bedoeld. Elk gedicht is door de woordkeus gekleurd in verzet en strijd. We herkennen het katholiek sociale denken van Paus Franciscus, die pleit voor een inclusieve visie op economie, politiek, ethiek en religie. Het gedicht *'Economie'* illustreert dit goed. Het is te lezen op de achterpagina van dit nummer. In een andere korte ontboezeming lezen we over onze verknochtheid aan de auto, onze heilige koe.

*We zijn verknocht aan onze heilige koe
Zitten we daarin dan doet niets er meer toe
We veroordelen zelfs onze eigen lieve Moe
Dat is toch wat we met al die uitlaatgassen doen?*

Nawoord

Het boekje loopt uit op een nawoord, dat blijkt te bestaan uit enkele korte gedichten. Ze tekenen de gemoedstoestand van de auteur.

*Zeg eens iets verstandigs
Iets troostends, iets opstandigs
In een gedicht, doe eens iets handigs
In je moerstaal, niet iets uitlandigs*

Aart van den Dool heeft ons een mooi werkstuk toebedacht. Je kunt het snel lezen en dan heb je het boekje in een uurtje doorgebladerd. De gedichten zijn bedoeld om te lezen en te herlezen. Langzaam, elke dag een. Zo rijgen de gedachten en beelden van de auteur zich aan een tot een bespiegelende bron, waar men zich goed aan kan laven.

*Wij dachten en dachten en dachten
In nachten en nachten en nachten
Over machten en klachten en krachten
En over hoe dit te verzachten*

Aart van den Dool, *'Liefde en de samenleving. Gedichten'*, uitgeverij Adnan, Apeldoorn, 2020, ISBN 978-94-90983-86-4; Prijs € 18,- excl. verzendkosten.

Agenda & weetjes

Voor een Nederlandse vertaling van de derde encycliciek van paus Franciscus 'Fratelli tutti' ('Allen broeders')

kijk op: <https://www.rkdocumenten.nl/rk-docs/index.php?mi=600&doc=7800>

Paus Franciscus heeft 2021 uitgeroepen tot het jaar van Sint-Jozef.

Hij maakte dit dinsdag 8 december bekend op het Hoogfeest van Maria Onbevlekt Ontvangen. Het was op die dag 150 jaar geleden dat paus Pius IX de heilige Jozef van Nazareth uitriep tot 'Patroon van de Universele Kerk'. Lees verder: <https://www.rkkerk.nl/paus-franciscus-kondigt-voor-2021-het-jozefjaar-af/>

De Bisschoppenconferentie heeft in het najaar besloten tot de oprichting van het *Officium Caritatis*. Dit *Officium Caritatis* gaat de activiteiten van het Landelijk katholiek Diaconaal Beraad voortzetten, waaronder de uitgave van het tijdschrift 'Diakonie & Parochie'. De wijzigingen zijn op 1 januari 2021 ingegaan. Als redactie voor het tijdschrift functioneert het trio Hub Crijns, Jan Maasen en Hans Oldenhof.

Jan Maasen is begin van dit jaar benoemd tot hoofd van de pastorale dienstverlening in het Bisdom Rotterdam. Jan Maasen zal deze taak combineren met zijn aanstelling als medewerker diaconie en missiesecretaris van het bisdom Rotterdam.

In 2021 vraagt Vastenactie aandacht voor beroepsonderwijs en ondernemerschap in ontwikkelingslanden.

Een gedegen opleiding stelt mensen beter in staat een redelijk inkomen te verdienen en eventueel een eigen bedrijf op te zetten. In 2021 steunt Vastenactie projecten die beroepsonderwijs aanbieden - onder andere in Bangladesh, Zambia en Sierra Leone. Voor veel (jonge) mensen zijn vakscholen te ver weg. Anderen, die wel een opleiding hebben gevolgd, vinden op het platteland waar ze wonen geen werk. Zij krijgen steun bij het opstarten van een eigen onderneming. Met deze projecten zijn mensen in staat te werken aan een betere toekomst. Zie verder: <https://www.vastenactie.nl/vastenactie-2021-werken-aan-je-toekomst>

De Raad van Kerken heeft de brochure 'Van Crisisjaar naar Jubeljaar' uitgebracht voor de Bid- en Dankdag voor gewas en Arbeid 2021 en de Zondag van de Arbeid 2021. Naast de brochure is aanvullend werkmateriaal beschikbaar in de vorm van gespreksvragen en liedsuggesties. De brochure kan besteld worden, digitaal of op papier. Zie verder: <https://www.raadvankerken.nl/nieuws/2021/01/biddag-en-dankdag/>

Op 28 mei 2021 zal in het Dominiushuis te Utrecht een Conferentie Geloof, Duurzaamheid en toekomst worden gehouden. De organisatie berust bij het KCWO, Stichting De KIM, Solidair Friesland en Solidair Groningen & Drenthe, de katholieke stichtingen voor Maatschappelijke activering in vijf verschillende provincies in Midden en Noord Nederland. Deze conferentie staat o.a. stil bij vijf jaar encycliciek 'Laudato si'. Waar staan we nu? Wat betekent duurzaamheid voor missionair kerk zijn in (post) coronatijd?

Diakonie & Parochie

Wat is dit voor een tijdschrift?

Onder *Diaconie* verstaan we:

“Het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen dat gericht is op het voorkómen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving.” (Crijns H., e.a., *Barmhartigheid en gerechtigheid*, 2004, pag. 392).

Diakonie & Parochie is een uitgave van het Officium Caritatis, een diaconale dienst van de diaconale dienstverleners uit de bisdommen en enkele landelijke katholieke diaconale organisaties. Het Officium Caritatis vormt ook de redactieraad. Het tijdschrift verschijnt vier keer per jaar. De abonnementsprijs blijft ook in 2021 voor een hele jaargang € 30,00; losse nummers: € 5,00 excl. porto.

Officium Caritatis
NIEUW ADRES: Postbus 13049, 3507 LA Utrecht
E-mail: administratie@rkdiaconie.nl

Voor abonnementen en bestellingen:

E-mail met opgave van alle adresgegevens: administratie@rkdiaconie.nl

Abonnementen worden automatisch verlengd, tenzij schriftelijk wordt opgezegd voor 1 november van elk jaar.

De digitale plek van het tijdschrift is www.rkdiaconie.nl. Kijk voor diaconale voorbeelden en diaconale spiritualiteit op deze site. Doe er zelf aan mee. Vraag een inlogcode aan. Bezoek www.rkdiaconie.nl

Colofon

Aan dit nummer van *Diakonie & Parochie* werkten mee:

Jan Bosman, Hub Crijns, Aart van den Dool, Paul van Geest, Fredi Hagedoorn, Fred van Iersel, Corine van der Loos, Jan Maasen, Christ van Oers, Hans Oldenhof, Paul Verbeek, Archibald van Wieringen.

Eindredactie: Hub Crijns.

Foto omslag: Tonny Presser © 2021

Redactie en uitgever: Officium Caritatis, Utrecht.

Opmaak: Hans van Eck (Impressio Communicatie)

Druk: Drukkerij Roggeband & Accuraat Breda.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen uit dit tijdschrift wordt op prijs gesteld, mits de bron wordt vermeld.

Voor overname van foto's, gedichten en cartoons neemt u contact op met de eindredacteur: crijns@ziggo.nl

ISSN 0922-9647

Meditatief

Economie

Nu zijn er economen
Vanwaar zijt gij gekomen
Die willen ons intomen
Tot willoos werkende fantomen

Vroeger noemde je dat: slaven
Maar zij zijn daaraan gaan schaven
Ze laten je dagelijks aan reclame laven
En stellen het zo voor: het zijn gaven

Hun ideaal is een 24-uurseconomie
Wij allen vormen één grote machinerie
Voor deze slechts-radertjes-braderie
Buigen zij gewillig hun knie

Maar zijn we niet allen levende wezens
Microben, planten, dieren, mens?
Hebben wij allen niet deze wens:
Na gedane arbeid rust geven aan onze pens?

Die economen zijn bezig ons te doden
Zij negeren onze dierbaarste noden:
Slapen, liefhebben, zingen van oden
Zij doen niets dan de dood verafgoden.

Dus mensen, word wakker
Staak je gejakker
Bepaal gezamenlijk, makker met makker
Je rust-werk- en speeltijden net als een akker

Aart van den Dool, 'Liefde en de samenleving'
Gedichten, Apeldoorn 2020, pag. 57-58.